

Pod turškim jarmom.

Povest iz vojske Grkov zoper Turke.

Poslovenil F. H. *(Haderlap)*

V Ljubljani.

Založil in prodaja Janez Giontini.

1882.

Natisnila Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani.

Prvo poglavje.

Če greš iz Bosne doli naprej skozi Albanijo in še daleč, daleč, tako dolgo, da prideš do egejskega morja, in če tam prašaš po grški ali gregovski deželi, pokazali ti bodo na desno, in tam prideš med visokimi gorami v deželico, krog in krog od morja obdano, z griči in gorami, pa tudi s prijaznimi dolinami, kjer raste oljka in vinska trta, fige, pomoranče in limone, sploh sadovi južnih dežel. To je grška ali gregovska dežela. V nekaterih krajih je lepa in rodovitna, v drugih pa so zopet grozne pečine, sivo skalovje, divje strmíne. Prebivalci te dežele so Grki, ki so kerščanske vere, pa imajo svoj posebni grški ali gregovski jezik. V Trstu te ljudi dobro poznajo, ker imajo mnogo kupčije s Trstom, zato se tudi vedno mnogo bogatih grških trgovcev v Trstu mudi, ter imajo tam tudi svojo posebno cerkev. Z barko se pride po morji iz Trsta v grško deželo v kakih treh, štirih dneh, če je vreme ugodno.

Grška dežela je bila enkrat, pred Kristovim rojstvom, prva med vsemi deželami, ker tam se je začela učenost in vse lepe umetnosti; ko so bili drugodi še povsod divji narodi, znali so Grki že pisati, pesmi skladati, lepo peti in gosti, malati in podobe iz kamnja rezati; imeli so dobre postave, šole za mladino in dobro izučene vojake. Ko je pa divji Turek prišel v naše dežele, prihrumel je tudi v Grecijo ali Grško in je to deželo podjarmil, kristijanski Grki so postali turški sužnji. Več sto let so Grki zdihovali pod težkim in krvoločnim jarmom turškim, pa si niso mogli pomagati. Druge bolj srečne dežele, ki so se Turkom ubranile, niso se domislile Grkov in drugih kristijanov, ki so pod Turkom toliko trpeli, samo Rus se je za nje potegoval, ter bi bil Turke rad pregnal, pa mu tudi ni bilo tako lahko mogoče, ker je bil Turek močan, Rusa so pa še druge države zavidale, da ni bil pred njimi prav varen. Vendar se je pa Rus neprenehoma s Turkom vojskoval in mu jemal deželo za deželo, in le z njegovo pomočjo so se osvobodili Grki in Rumunci, Srbi in ono leto tudi Bolgari. Grki so se večkrat vzdignili zoper Turka, pa njihova moč je bila preslaba. Še le v začetku tega stoletja, pred kakimi šestdesetimi leti, so Turka iz dežele pregnali in od tistega časa

imajo svojega lastnega kralja, ki biva v Atenah, tako se imenuje glavno mesto grško. Grki pa so se že prej večkrat spuntali zoper Turka, in vselej so jim pomagali vrli Črnogorci, pa dolgo so zastonj kri prelivali, zakaj bilo jih je premalo, Turek pa je bil močán in strahovit.

Naša povest se je vršila še v prejšnjem stoletji, tedaj pred več ko sto leti. Tudi tačas so se Grki vzdignili zoper svoje tlačitelje in Turkom dosti opraviti dali, vendar še niso dosegli svoje svobode, morali so čakati še dolgo, ker še le drugi rod potem je žel sadove iz krvi prelite od grških junakov. Strašni so bili ti boji s Turki, pa pokazali so se takrat tudi najlepši možki značaji, svetili so se pred svetom slavni junaki, tako med Grki, kakor med Bolgari, Srbi in Bošnjaki, kateri so se svoje žive dni vojskovali s Turki ter neprenehoma živeli v smrtni nevarnosti. Med vsemi so se odlikovali slavni Črnogorci, kateri se Turkom nikdar niso podali, ampak raje s puško in nožem v rokah spali, kakor bi se uklonili pod turški jarem.

Bilo je proti koncu osemnajstega stoletja, pred več ko sto leti, ko se je v grški deželi začelo novo gibanje. Govorilo se je, da bo Rus Turku vojsko napovedal in da bo prišel Grke odrešit. Rusovska cesarica Ka-

tarina se je res pripravljala na vojsko s Turkom. Zato je sporočila Črnogorcem in Grkom, da naj se le vzdignejo in spuntajo zoper Turka, ker bodo Rusi kmalo na pomoč prišli. Obljubila je tudi, orožja in denarja poslati. V Črnogoro je prišel že leta 1767 nek človek iz Ruskega, kateremu so rekali »ta mali Štefan«. Ta je ljudem pravil, da je on rusovski cesar Peter tretji, in Črnogorci so precej za njim potegnili v vojsko zoper Turke. Pozneje se je se vé da zvedelo, da ta mali Štefan ni noben cesar, vendar so nekateri priprosti ljudje še zmirom v to verjeli, drugi pa, ki so sicer vedeli, kako je, imeli so ga vendar radi, ker je bil pogumen in je Črnogorce v vojski dobro vodil. Rusija je vedela za njegovo delovanje, ter mu je pošiljala pomoč v orožji in v denarjih. Rusi so obetali tudi vojnih bark poslati, pa ni prišlo do tega. Tudi od drugih strani so ustašem pogum dajali. Mesto Benetke, ki je bilo tačas še samo za se, pošiljalo je ustašem po morji živeža. Tako se je tedaj ustaja začela v Črnigori in na Grškem. »Ta mali Štefan« je Turke tako dobro klestil in preganjal, da je bil sultan že v skrbeh. Napél je vse moči, da bi ustajo zadušil.

V tistem času je v grškem mestu Spirgi ali Spiri gospodaril turški paša Mustafa. Imel je v svoji službi več uradnikov in nekaj stotin vojakov.

Bil je ravno čas, ko je po celi deželi že vrelo in ko se je bilo vsak dan bati, da bo ustaja buknila. Paša je sedel ravno na svojih blazinah v sredi lepe, s preprogami pogrnjene sobe. Imel je dolgo turško fajfo, »čibuk« imenovano, v ustih in majhen fant mu je položil goreč ogel na tobak, da se je vžgal. Čibuk je bil z demanti obrobljen, pašova obleka se je v zlatu lesketala. Paša je dolgo tam sedel in kadil, ne da bi besedico spregovoril. Na to ustopi črnobradat Turek v obleki turških uradnikov ter mirno pred pašo postoji, ko mu pa paša migne, reče črni Turek:

»Tudi v Spiri, gospodar, se pokazuje uporni duh. Na skrivnem se pripravljajo krščanski psi, da bodo po nas udarili, kadar se jim znamenje dá.«

»Ali imaš dokaze, Kusuf?« ga praša Mustafa ter ga ojstro pogleda.

»Imam«, reče uradnik; »vsak dan več zvem od mojih ogleduhov. Že mi je znano, kdo stoji na čelu zarote.«

»Povej, kdo, in Allah naj me kaznuje, če ga ne bom pomendral, kakor črva.«

»Posebno se odlikujeta med njimi dva moža«, reče Kusuf, »ki ne smeta več dolgo preroka zasmehovati, in ta dva sta: Miha Remec, ki je z »malim Štefanom« v zvezi,

in pa Pano Renat, kateri kristijane z orožjem oskrbljuje.«

»Pano Renat!« vsklikne paša in spusti iz ust gosto meglo dima, »ta se mi je že davno sumljiv videl. Pripelji oba k meni!«

Okoli sedeči Turki so hoteli na to vstati in oditi.

»Saj tebe ne bo treba zraven«, reče paša nekemu mlademu Turku, ki je bil tudi vstal, da bi šel s Kusufom. »Naj le drugi naše sovražnike polové in zvežejo«, nadaljuje Mustafa, »mi dva bova pa en malo kvartala, da čas mine. Zmirom me ti premagaš v igri, bomo videli, kako bo zdaj.«

»Če ti ukažeš«, odgovori nagovorjeni; »za mene je sreča, ako smem pri tebi biti in s tabo igrati. Vendar bi bilo morda bolje, ko bi šel še jaz kristijane lovit. Z Renatom sva znana in on me ima za prijatelja njegovega rodu. Meni se ne bo skrival, drugim bo pa morda ušel, če jih vidi priti. On je zvit lisjak in ima svoje ogleduhe. Meni pa vse zaupa in jaz ga bom še najprej sem pripeljal.«

»Zakaj pa ravno tebi toliko zaupa?« praša Mustafa nekako nezaupno, sčim si ti pridobil njegovo zaupanje?«

»Meni se je že davno sumljiv zdel. Zato sem mu rekel, da jaz s kristijani držim, samo

da bi kaj iz njega izvabil in njegove naklepe izvedel.«

»Zakaj pa meni nisi nič o tem povedal?«
praša Mustafa naprej.

»Jaz te nisem hotel prej vznemirjevati, dokler nisem vsega natančno zvedel. Hotel sem izvohati prej še vse Renatove poma-gače, potem sem ti mislil na enkrat celo za-roto razkriti«, odgovori Kadulep.

»Ti si morda prav zvijačno delal«, reče paša, »pa to ni prav, da meni nisi nič o tem povedal.«

»Če nisem prav delal«, reče mladi Turek, »nikar mi tega ne zameri, jaz nisem imel slabega namena. Vedel sem, da je Renat zelo čislán in spoštovan med tukajšnjimi Grki; če bi ga mi nenadoma zgrabili, naredilo bi to med ljudstvom veliko razdraženost, in tisti, ki so krivi, bi se bili za časa nevarnosti izognili.«

»Kaj misliš, da bi še zdaj naprej tema puntarjema prizanašal? To ne gré. Ti psi se morajo uničiti in podaviti.

»Še danes bosta občutila mojo jezo. Poklical ju bom pred trdo sodbo in izvabil bom iz nju imena vseh drugih sokrivcev. Brž na noge, pojdite po nju in pripeljite ju sim!«

Zdaj vstane star Turek z dolgo, belo brado, ter jame govoriti:

»Mogočni paša Spirski, kar je Kadulep povedal, to so biseri in čisto zlato. Ne zavrzi njegovega sveta. Če ta dva moža zgrabiš, bodo se prestrašili vsi nju prijatelji in tovariši; zbežali bodo iz mesta in šli med ustaše, ter tam še več škode napravili, ko zdaj, ker le na tihem rujejo in godrnjajo. Če hočeš poslušati svet starega moža, pošlji k njima in pusti ju na tihem sim pripeljati. Tvoj poslanec naj jima pové, da imaš ti zanju posebno opravilo, da ju hočeš kam poslati ali kaj tacega.«

»In kaj naj se potem zgodi?« praša Mustafa. »Ti ju spraviš v kraj iz mesta, vtakneš ju kam, da ne bosta mogla več škodovati.«

»Prišla bosta nazaj.«

»Pošlji ju pa tako daleč, da ne bosta mogla več nazaj priti.«

Paša se zamisli. Nova misel mu šine v glavo; zgrbanči čelo in raztegne usta na široko.

»Rodovine izdajalcev ostale bodo tukaj«, govori sam pri sebi. Potem se obrne do starega Turka in mu reče: »Starost je modra, mladost je pa zvita. Starost služi z dobrimi sveti, mladost pa z zvijačnimi načrti. Jaz sem si stvar premislil, ter se bom ravnal po vajinem svetu. Bašij naj gré k Renatu ter naj mu pové, da imam jaz nekaj ž njim go-

voriti; Jušol pa naj poišče Remca, ter naj mu isto sporoči.«

Na to vstaneta dva zaspana Turka, se globoko priklonita in odideta.

Paša pa se obrne zopet do starca in ga praša:

»Povej mi zdaj, kaj hočem s kristijanoma početi, kadar ju sim dovedejo? Kar mi boš ti svetoval, to bom pa storil.«

»Moj duh je čist, kakor studenčnica«, odgovori stari Turek, »spiši ti dva pisma, enega paši v Korint, drugega pa paši v Navarin. Zapiši v obojna pisma, da naj paša tistega, ki pismo prinese, vrže v najhujšo ječo. Tako bosta zginila Renat in Remec, in kadar bosta vničena poglavarja cele zarote, potem bodo nju tukajšni tovariši in pomagači brez glave, brez sveta, ter bodo mirovali, ker si pomagati ne bodo vedeli. Vjeli se bodo kmalo v nastavljene zanjke.«

»Tvoja beseda je dobra in pametna«, reče paša, »boljšega sveta mi nihče ne bo dal. Po tvojih besedah se hočem ravnati. Kusuf naj gré z mano, da bo oba pisma spisal.«

Mustafa vstane in gré s Kusufom v stransko sobo. Starec in Kadulep sta ostala sama. Deset minut sta si nasproti sedela, ne da bi kateri spregovoril. Slednjič reče starec:

»Povsodi te hvalijo, kako dobro znaš s kvartami igrati. Le redko se zgodi, da bi ti zgubil, navadno vsacega premagaš. Jaz bi rad poskusil, če si res tako spreten; pojdi, vrziva jih enkrat.«

»Stari Ibrahim nas vse prekosi«, reče Kadulep, »ako ti je drago, z mano igrati, štel si bom to v svojo čast, naj dobim, ali zgubim, si bom to v srečo štel, da smem s tako imenitnim možem igrati.«

Na to sta začela igrati, pa starec je kmalo zapazil, da ima močnega nasprotnika pred seboj. Kolikorkrat sta kvarte vrgla, vselej je Ibrahim zgubil. Bil je že nevoljen, pa tega ni hotel pokazati.

Stari Ibrahim se je štel za modrega in zvitega lisjaka, da mu ne para, zato ga je bolelo, ko je tega mladenča v taki sreči videl in mu ni mogel do živega. »Kaj sem res tak neumen tepec postal, da me pri igri že vsak mladeneč premaga?« vskliknil je ves nevoljen, »štiri igre po vrsti še nisem nikoli zgubil!«

»To ni moja spretnost«, reče Kadulep, »ampak le srečo imam, boš videl, da se bo sreča kmalo obrnila.«

Zopet sta kvarte vrgla, starec je pa Kadulepu na prste gledal. »Ti goljufaš!« zavpije na enkrat nad mladenčem.

»Kako se boš dal ti od mene goljufati«, reče Kadulep mirno, »saj sam praviš, da je tvoj duh čist, kakor studenčna voda, kako bi zamogel jaz tepec tebe goljufati?«

Morda bi se bila do dobrega sprla, pa v tem trenutku je stopil paša v sobo, za njim pa Kusuf.

Kmaló za njima pride tisti Jušol, ki ga je bil paša k Remcu poslal.

»No, Jušol, ali si sam prišel?« ga praša Mustafa začuden.

»Že pred dvema dnevoma je Remec s svojo rodbino naše mesto zapustil«, odgovori Turek; »pravijo, da je potegnil v Črnogoro.«

»Bes ga plentaj!« zakriči paša in potrka z nogo ob tla. »Kaj delajo moji uradniki? Ali so zato plačani, da nič ne vidijo, in da mi take reči naznanijo še le potem, kadar je že prepozno?«

Kusuf se je čutil s temi besedami zadetega, ter se kar zgane od strahu.

Ibrahim pa je hotel pašo potolažiti, češ, da le Renata dobimo, potem bomo že tudi za vse druge zvedeli.

»Morda jo je tudi ta že popihal«, reče paša jezen; »če je pa tako, potem Kusuf izgubi svojo službo.«

Čez nekaj minut pa se vrata odpró in ustopil je Bašij, kateremu je sledil velik, lep

mož. Mustafi se oči zasvetijo. Prijazno Renata ogovori:

»Ti, Renat«, mu reče, »ti si dober podložnik in ljubiš mir in red, ti nisi eden tistih puntarjev, ki čez našo vlado godrnjajo. Vidiš, mi živimo v resnih časih; svoje uradnike in vojake potrebujem vedno okoli sebe. Imam pa neko sporočilo do paše v Korintu, in ker mojih ljudi ne morem nobenega pogrešati, odločil sem se, da hočem tebe s tem pismom v Korint poslati. Spravi se brez zamude na pot in pozdravi mi pašo, kadar tje dojdeš. Pa hiti! Še to noč ti morajo zvezde svetiti na poti v Korint. Pridi kmalo nazaj! Tvoja rodovina naj bo brez skrbi, jaz hočem čuvati nad njo.«

Čez lepo obličje grškega moža je padla temna senca. »Veliko čast meni izkazujete, Spirski paša«, rekel je počasno, »vendar ne vém, ali se vam smem zato zahvaliti. Moja žena je bolna in ne more brez moje pomoči ostati. Ako nimate nobenega pripravnega človeka, da bi vam ta posel oskrbel, hočem vam jaz enega preskrbeti.«

»Ne, ravno tebe sem za ta posel izvolil«, reče paša; »ko bi jaz to stvar drugemu zaupal, bi ga že sam poklical. Varuj se moje jeze, nikar se ne brani! Vzemi

pismo, pojdi in pazi, da te kdo na poti ne zadrži!«

Renat je hotel še nekaj ugovarjati, Mustafa pa mu je tako grdo namignil, da je bil vsak ugovor prerezan. Grk se obrne in odide skozi vrata, kjer ga je Kadulep čakal.

»Nikar ne hodi!« zašepeta mu Kadulep v uho, tako da ni nihče nič zapazil.

Renat je slišal, kar je Kadulep rekel, pa se je delal, kakor bi nič ne bilo in je šel svojo pot naprej.

»Tvoja bolna žena!« renčal je paša za njim, »motil sem te v tvojih naklepih, zato se ti moje naročilo ne dopada. Naj mi pomore prerok Mohamed! Zaslužno je, take rovarje kaznovati in jim čutiti pustiti, da smo gospodarji mi Turki, pravi sinovi prave Mohamedove vere. Najbolje pa je, take tiče iz sveta spraviti.«

Drugo poglavje.

Ne daleč od krščanske cerkve stal je majhen grič, od koder je bil lep razgled čez mesto Spiro in njega okolico. Na podnožji te gore stala je prijazna hišica med oljkami in vinsko trto, ki se je spenjala celó po hiši in zlate jagode razobešala po zidovih.

Tukaj je bila domačija Pana Renata, ki je tû bival s svojo družinico, to je bila njegova žena, mala hčerka in sestra od žene. Njegova žena Klavdija bila je nekoliko bolehná, ter je ravnokar iz postelje vstala. V naročji je imela edino hčerko, malo Mimico, preljubeznjivega otroka.

Ljudmila sestra Klavdije, in teta male Mimice, pogledovala je otroka s pogledom dopadenja in sočutja. »Srečna moja sestra«, rekla je sama pri sebi, »da ima tako lepega otroka, naj bi mu bila sreča mila skozi celo življenje! Pa čudno je, da mi je ravno danes tako tesno v prsih! Ali je skrb, ali strah, ali bojazen pred grozečo nesrečo? Srečna sem in na varnem, in vendar se nečesa bojim.«

Klavdija, ki je te zadnje besede slišala, reče svoji sestri: »Ti si bila od nekedaj boječa in imaš svoje domišljije. Srečna sem, da sem bolj pogumna. Ali nimam jaz več uzroka bati se, ker vem, da je zdaj moj mož v pašovi hiši? Vendar sem mirna.«

»Ti si res srečna, da si tako hladne krvi«, reče Ljudmila, »zavidam te za to. Pa meni se zdi, da sem ravno zavoljo tvojega brata tako nemirna. Kdo vé, če ga ni zviti paša v kake mreže vjel?«

»Če bi nas on pogubiti hotel«, meni Klavdija, »kdo mu brani, da to očitno stori?«

»Pa on se pred tem plaši zavoljo ljudstva.«

»Ti hočeš še mene okužiti sè svojo žalostjo. Pa to se ti ne bo posrečilo. Le oglej se, vidiš, saj Renat že domu prihaja! Dokler je on pri meni, se ničesa ne bojim.«

Res je Renat že čez par minut stopil v svojo hišo. Nevolja se mu je brala na obličji, Klavdija ga je prašala, kaj je pri paši opravil, in Renat je vse povedal, kako je bilo.

»Ali hočeš storiti, kar ti je naročil?« praša ga žena.

»Ne bom«, reče Renat; »že Kadulep me je svaril, naj nikar ne grem. Mustafa me hoče pokončati. On sluti, da sem jaz podpihovalec upora, zato me hoče v kraj spraviti. On mi je dal pismo na pašo v Korintu. Jaz hočem pismo pogledati, kaj v njem stoji.«

»Ali ga boš odprl?«

»Previdnost je dobra reč; morda je to moja rešitev.«

Renat je pečat odlomil. Pismo je bilo pisano v turškem jeziku. Renat je ta jezik razumel in bral v pismu, da je on smrti zapadel, ter da bi moral to svojo smrtno sodbo sam v Korint nesti.

»O ti malopridnež!« vskliknil je in pismo ob tla vrgel ter ga z nogami poteptal, »to je več, nego sem se bal. Jaz bi naj pismo v Korint nesel, tamošnji paša da me bo v ječo vrgel, iz katere ni rešitve; tam naj poginem, ločen od svoje rodovine! Bodi tebi kletev in maščevanje, trinog! Ti hočeš mene pokončati, pa boš sam sramotno poginil, kakor vsi trinogi!«

»Dajmo bežati!« zakliče Klavdija vsa srčna.

»Bog živi nas in našo domovino!«

»Še nocoj moramo bežati«, reče Renat, »vsak zgubljeni trenotek prinese lahko veliko nevarnost. Pojdimo proti Majni. Tam so krepki hribovci, ki se Turkom vedno upirajo in so vojsko ž njimi ravno zdaj že pričeli. Tam imam znance in prijatelje, tam nas bodo z odprtimi rokami sprejeli, tam najdemo zavetje, dokler se bodo naše žilave roke še gibati zamogle.«

»Teško se ločim od tega kraja, ki nam je bil ljubi dom toliko let«, reče Klavdija, »pa če drugače ni, moramo se sili udati. Uidimo silni roki krvoločnega Mustafe. Jaz in tvoj otrok greva s teboj tudi v smrt.« Pri tem se ozrè Klavdija na svojo sestro, ki je zamišljena pri oknu slonela.

»Ljudmila!« jo zakliče, »ali pojdeš tudi ti z mano? Kaj hočeš sama tukaj početi!«

»Kaj me prašaš kaj tacega«, reče Ljudmila, ter objame svojo sestro, »kjer si ti in tvoj mož, tam je moj dom, tam hočem tudi jaz biti.«

»Kaj pa, če bo treba podati se v velike nevarnosti?« poprašuje Renat.

»To me nič ne plaši«, reče Ljudmila; »če sama tu ostanem, morda me še kaj hujega doleti. Kje hočem iskati prijatelja, če vaji zapustim?«

»Če hočemo po pravici govoriti«, reče Renat, »ti imaš prijatelja, in to je Kadulep. On je sicer Turek, pa kakor jaz Turke sovražim, tega Turka imam vendar za poštenega, on je bolji od vseh drugih. On na tihem Mustafa sovraži in vse njegove ljudi, in kolikor jaz čutim, on bi za tebe dal kri in življenje.«

»Beži, beži«, odvrne Ljudmila in se nasmehe, »kako smem jaz kot samostoječe deklè od njega kako pomoč vzeti?«

»No se vé da«, reče Renat, »saj to je bila sama šala; ti se le mene drži, pa moje žene, saj si naša; kamor gremo mi, pojdeš tudi ti. — Zdaj pa je dosti praznih besedi. Le hitro pograbite najpotrebnejše reči po hiši, potem se podamo na potovanje, ali bolje: na beg!«

Renat se je podal v svojo sobo, da se oskrbi z orožjem in kar je še sploh hotel s seboj vzeti. Ljudmila pa je potrkala svojo sestro na ramo in jej rekla:

»Ali nisem jaz prav imela, ko sem nekaj hudega slutila? Naj bi bila to največa nesreča, ki nas zadene!«

Tudi Klavdija ni bila več vesela, kakor poprej, ampak polna skrbi in žalosti. Solze so jej stopile v oči, ko je objemala svojo hčerko in oblačila za potovanje v neznano tujino. Vzela je seboj nekaj najpotrebnejše obleke in malo hrane v jerbas, da bi bili vsaj za nekaj dni preskrbljeni. Ljudmila je pomagala stvari nakladati.

Kmalo je bilo vse za na pot pripravljeno. Renat je osedlal svoje osle (ker v grški deželi rabijo najrajši osle za nošnjo ali vožnjo). Tem živalem je pripasal na hrbet vse tovore, v katerih je bila shranjena potrebna hrana in obleka za celo družino. Potem so se vsedli na osle in odjezdili, — kam? po svetu, kjer bi jim zasijala zlata svoboda, kjer bi se jim odprla gostoljubna vrata, kjer bi bili varni pred jezo hudobnega paše Mustafe.

Bleda luna se je že svetila nad gorami, ter s srebrnim žarkom obsevala bližnje goré, ko se je mala družinica podala na dolgo pot.

Kakih sto korakov od hiše pogledale so ženske še enkrat nazaj na svoj ljubi dom. Milo se jim je storilo pri srcu, spominjale so se še enkrat marsikatere srečne ure ki so jo v tem kraju doživele v mladostni sreči. Na tihem se je vtrnila obema gorka solza iz očesa, — pa ni bilo časa, ne primerno, da bi glasno svojo žalost razodevali, — Renat je ukazoval, da je treba urno in pogumno naprej dirjati ter na nič drugzega misliti; — bati se je bilo turških ogleduhov!

Da bi le enkrat v hribe prišli, potem se ni več toliko bati! Šli so skozi gozd samih oljk ter prišli do obrežja reke Alfeja.

Tiho, tesnega srca in žalostne duše hiteli so potniki naprej. Pot se je začela obračati v hrib, pod skalovjem med divjimi, strmimi gorami. Zveste živali, vajene kraja, so varno stopale po kamniti stezi, po kateri bi si človek po noči ne upal hoditi, kajti pod njimi so v gosto tmino zakriti zijali grozni prepadi.

Tako so potovali pet dolgih ur in že se je začelo daniti nad gorami daljnega izhoda. Divji Alfej, gorska reka, je skakal čez pečine in metal v zrak belo peno. Steza jih pripelje do vode, in treba jo je bilo prekorčiti. Pa voda je bila že toliko globoka in močna, da je ni bilo mogoče povsodi prebresti. samo v nekaterih krajih je bila bolj

plitva, kjer je bolj na široko tekla. Renat je rekel svojim ljubim: »Zdaj pojdite nekoliko bolj gori v hrib, na varen kraj, da si odpočijete. Tačas bom jaz reko pregledal, kje bi se dalo čez njo priti.«

Šli so torej v hrib, v varno zavetje; bila je mala ravninica med skalovjem, kjer so se ustavili, ter posedli na tla. Vzeli so iz torb kruha, vina in sadja ter se nekoliko okrepčali.

Zajuterk ni bil še popolnoma povžit, kar začujejo v daljavi neko otožno petje. Renat stopi na skalo in vidi onkraj vode tropo ciganov. Bilo jih je petnajst možkih, žensk in otrok. Najbližej pri vodi je stala stara ciganka, suha, razmršenih las, v strgano obleko zavita, s črnim pasom opasana.

Ciganski možki so stali doli pri vodi in gledali, kje bi se dalo čez njo priti, stara ciganka pa se je iznad skale okoli ozirala, če ne bi kje kaka nevarnost pretila. Na enkrat zapazi Renata in njegovo družino. Kajti tudi Renatove ženske so bile iz radovednosti na skalo stopile, da si ogledajo kraj, ko so pa staro ciganko zapazile, poskrile so se takoj zopet v zakrito ravninico.

Med tem časom pa so cigani brod našli. Začeli so takoj bresti skozi valove. Kmalo so bili na nasprotnem bregu. Gotovo so bili namenjeni v Spiro. Morali so iti po tisti poti,

po kateri so prišli Renat in njegovi ljudje. Stara ciganka jim je vendar še drugo stezo pokazala, po kateri so jo vdarili, da bi slednjič prišli na cesto, po kateri se pride v Spiro.

»Če bi mi šli zraven vode«, reče poglavar ciganov, »prišli bi za eno uro poprej na cesto.«

»Se vé da«, ga zavrne ciganka, »pa potem bi morali mimo onih potnikov, ki smo jih čez vodo videli, in mi bi jim morali povedati, v kaki nevarnosti da so; pa naj poginejo ti gospodski obrazi, saj se tudi nam nič dobrega ne godi na svetu? — Bes me vdari, če ne kaže vse na nesrečo v tej deželi, še skalovje je tako rudeče, kakor bi bilo krvavo! Žalostno je tukaj, vendar nisem imela miru, dokler nisem zopet v ta kraj prišla, — ja, ciganska osoda je, potovati po svetu, po dobrih in slabih krajih, dokler nam trudna noga ne otrpne! Hitite naprej, vi polži, kaj se ogledujete? naprej, po tujem, nemilem svetu, naprej!«

Ko je stara ciganka tako sama s seboj govorila, prikazal se je velik orel nad njimi v oblakih. Eden od ciganov, ki je imel puško, je nameril in orla vstrelil. Orel zadet pade v globočino. Od zdolaj iz nizke votline poleg reke se začuje divja kletev.

»Kaj si pa naredil, mulec?« praša starka tistega cigana, ki je orla vstrelil. »Poglavar naj ti puško vzame, če je ne znaš rabiti o pravem času. Poglej, tam doli jaha en imeniten gospod, in prav zdi se mi, da je perje in kri ostreljenega orla na njega priletelo in ga onesnažilo, za to je bil tako hud, da je zaklel.«

Po stezi pri vodi je namreč jahal paša Mustafa iz Spire z svojimi vojaki, ki so bili vsi na konjih. Vstreljeni orel je padel ravno na pašo in ga onesnažil s krvjo.

»Kaj se ta zanikrna sodrga zopet po naši deželi vlačí?« zavpije paša jezen, ko cigane zagleda. »Ali hočete, da vas vse na drevesa obesiti pustim?«

»Le počasi, gospod«, odgovori mu stara ciganka Pomela, »nas pustite pri miru in lovite druge, ki so kazni bolj vredni.«

Mustafa starko pogleda. »Ali si jih mar videla? — Enega moža in dve ženski z enim malim otrokom?« praša radovedno.

»Nekaj smo videli«, reče starka, »pa ne smemo povedati.«

»Kaj, meni ne boš povedala?« se zadere paša, ter ukaže svojim ljudem, naj konje obrnejo v breg, da bi cigane polovili.

»Nikar se ne trudite«, reče starka, »jaz le zato nisem hotela povedati, ker se za vas

bojim. Pripetilo se vam je nekaj neljubega. Kri od mrtvega orla vas je okapljala in to ne pomeni nič dobrega.«

»Kje so begunci?« kriči paša.

»Če že hočete po vsej sili zvedeti, obrnite se navzgor, da pridete do neke ravninice med skalovjem, tam jih boste našli.«

»Bomo videli, če je res«, vpije paša; »če si se zlagala, potem gorjé tebi in tvojim ljudem!«

Ciganka se globoko prikloni. Ko je pa Mustafa odjahal, šepetala si je v svoje suhe čeljusti:

»Le pojdi, če me je moja mati prav učila vedeževanja, potem nemaš danes nič dobrega pričakovati! Pa enkrat te hočem še svariti, ker mi je tvoj oče enkrat v Drinopolji življenje rešil.«

Skočila je čez skale, kakor stara koza, in stopila na vzvišen kraj ter zavpila za pašo: »Tvoj oče je bil enkrat milosten z menoj. Svarim te: ne dotakni se danes krvi in mesa!« Paša pa, ali je slišal te besede ali ne, ni dalje na to pazil in jahal naprej.

Krvoločnik je jahal naprej po tisti stezi, kakor mu jo je ciganka pokazala, in kmalo je prišel s svojim spremstvom do višine, od koder je zagledal Renata in njegovo družino. Ti so se bili med tem časom že vzdignili in

so stali že doli pri vodi; Renat pa je broda iskal, kjer bi mogel čez vodo priti. To se pravi, Renat in njegova žena sta bila že doli pri vodi, Ljudmila z otrokom pa še gori v zavetji, odkoder sta jo hotela poklicati, kadar bi brod našla.

»Glej, tukaj je ta prokleti rod!« zavpije paša, ko Renata in njega ženo zagleda. »Ne bodo nam ušli!« zakliče svojim hlapcem, »spustite pse nanje!«

Paša je bil namreč zvedel, da je Renat z družino vred zbežal in pridirjal je z vojaki za njimi. Renat pa je mislil najprej svojo ženo čez vodo spraviti, potem pa Ljudmilo z otrokom. Stal je z ženo vže sredi vode, ko je Mustafa z vojaki in psi za njim pridirjal. Kmalo zapazi veliko nevarnost in nese bolj ko pelje svojo ženo na nasprotni breg.

»Tako ti moje ukaze spolnuješ?« vpije paša za njim. »Na noge! hitite za njim čez vodo! Prinesite mi živega ali mrtvega!« ukaže svojim vojakom.

»Le pošlji jih sim k meni«, kliče Renat »ne bo se jim bolje godilo, kakor tebi, če sim prideš!«

»Kaj, ti pobalin, tako ti govoriš z gospodarjem Spirskim?« vpije paša, ter priganja svoje vojake, naj brž vodo prebredejo.

Osem turških vojakov se spusti v vodo, da izpolnijo povelje svojega gospoda. Renat pa napne svojo puško in ustrelí prvega, ki je v vodo stopil. Vsi ostali Turki zdaj pomerijo na Renata in njegovo ženo. Sprožijo — in Renatova žena bila je lahko ranjena na roki. Oba sta bila v hudi stiski. Ločena od svojega otroka in od Ljudmile in v toliki nevarnosti! Vendar nista obupala. Tudi Klavdija potegne samokres izza nedrij in pomeri na sovražnike. Imela je srečo, eden od Turkov se je zvalil v valove bistrega Alfeja. S tem sta pa ostale Turke še bolj razkačila; kakor divji bredejo skoz vodo, paša pa jih od zad še priganja. Kmalo so prišli do brega. Renat je spoznal, da bi se nasproti šestim ne mogel ubraniti, toliko menj, ker so zdaj začeli še pašovi psi čez vodo plavati, da bi begunca raztrgali. Zdaj ni bilo dosti pomišljati.

K sreči je Renat vedel v bližini za podzemeljsko jamo, ki je bila skrita in za brambo jako pripravna.

»Beživa«, reče ženi, »le za mano pojdi!«

»Kaj pa z Mimico in Ljudmilo?« praša žena v begu.

»To pustimo za zdaj! Bog ji bo branil.«

Pritekla sta do tiste jame, ki je bila tako skrita, da bi ju vojaki ne bi bili zasledili, da niso imeli psov. Jama je bila za brambo res

pripravna. Uhod je bil tako ozek, da nista mogla dva vstric vanjo iti.

Psi so sled kmalo zvojali. Turki pri-
dejo za beguncema z napetimi puškami. Ena
kroglja je Renata malo oprášnila, pa tega v
vročem boji niti čutil ni. On in Klavdija sta
bila med tem puške nabasala. Vsak enega
Turka sta do smrti ranila, tretjega je Renat
z velikim kamnom tako dobro zadel, da se
je kar čez skalovje doli zavalil. Ostali so le
še trije Turki celi. Ti so že vsi oplašeni pred
jamo obstali in se posvetovali, kaj jim je
storiti. Niso si upali naprej, ter se vrnili nazaj
proti vodi, kjer jih je paša čakal.

Mustafa je kar z zobmi škripal, ko je videl
samo tri vojake brez Renata nazaj priti. Z
grdo kletvijo zapodi svojega konja v vodo, da
bi sam vodil napad na Renata. Pa ni se mu
bolje godilo, ko njegovim hlapcem. Renat, ki
je med tem zopet nabasal, vstrelil je konja
v prsi, da se je na tla zvalil z jezdecem vred.
Težko paša skobaca izpod konja in se vrne
čez vodo nazaj. V istem hipu je Renat še
enega Turka vstrelil s samokresom svoje žene.

Ves srdit se podá paša nazaj, prebrodil
je zopet vodo, pa z vse drugačnimi občutki,
kakor prej, ko je mislil, da bo Grka in nje-
govo rodbino ukrotil, kakor mladega tiča.

Ušli so mu tisti, katere je najhuje črtil, ostala sta še dva, nad kterima se je hotel znositi.

Ljudmila je sedela z otrokom še vedno gori na hribu na tisti ravninici, ter je čakala, kdaj jo bo Renat poklical, da gredó naprej. Ona ni nič slutila, kaj se je med tem časom zgodilo. Vendar je nekako bojazen in opasnost pri srci čutila. Grozno se toraj prestraši, ko je slišala pašo vpiti in njegove pse lajati.

Imela je tudi ona samokres pri sebi; pa ona ni bila tako srčna, kakor Klavdija. Mislila je, da je najbolje, če se precej podá. Kmalo na to so res psi prileteli nad njo. Planili so nanjo ter jo začeli gristi. Za psi pridrvili so tudi možje, njim na čelu Mustafa. On se ozrè po Ljudmili; bila je lepa, še lepši od svoje sestre Klavdije. Paši je bodla v oči. Zato vkaže vojakom, naj pse odpravijo ter naj ženski nič žalega ne storé.

Drugače je ravnal z malo Mimico. On jo zgrabi in dvigne kviško.

»Paša, paša!« zakliče stara ciganka, ki je prišla ravno okoli ovinka, da je zamogla videti, kaj je paša delal. »Ne pozabi, kar sem ti rekla, in ne dotakni se danes mesa in krvi.«

»Molči, babura grda!« zavpije paša in trešči otroka v prepad. —

Ljudmila grozno zakriči in pade v omedlevice. Paša se ozrè nanjo s temnim, nevsmiljenim pogledom. »Pripeljite jo za menoj!« ukaže svojim hlapcem. Potem stopi na konja in jaha proti domu.

Ko se je Ljudmila nekoliko zavedla, posadili in privezali so jo na konja in odšli ž njo proti Spiri v pašovo hišo.

Ko so Turki zginili za hribom, prikaže se Pomela, stara ciganka, izza grma in drži Renatovega otroka v naročji. Otrok se namreč ni bil pobil, ampak k sreči je priletel na grmovje in pod grmovjem na mah, tako da se mu ni nič zgodilo. Ciganka ga je tam poiskala.

»Glej no, hudobneža!« mrmljala je sama pri sebi in začela otroka zavijati v stare, grde cunje, »vedela sem, da otroku ne bo prizanesel; pa kazen za to mu ne bo ušla.« —

»Nedolžno dete, kako si ljubko! Odslej boš moja, samo moja hčerka, jaz te ne dam več iz rok. Namenjena ti je ciganska osoda. Stara Pomela bo za te skrbela, nič se je ne boj!« Tako je otroku prigovarjala in ga božala. Potem je šla z Mimico v naročji za svojimi ljudmi, ki so tam v grmovji kurili in kuhali.

Tretje poglavje.

Drugo jutro bil je paša sam v svoji sobi. Poslal je bil svoje svetovalce in tovariše stran, ter je čakal na Ljudmilo, katero je pustil pred se poklicati. Kmalo sta mlado, preplašeno dekle dva služabnika pripeljala. Mustafa migne in služabnika sta se odstranila.

»S teboj bi se lahko trdo ravnalo«, začne paša deklico ogovarjati, »ker si bila v družbi puntarjev. Pa jaz ti hočem milost skazati, če je boš vredna. Ti si toraj vedela za Renatove spletke in si ga spremila na njegovem strahopetnem begu?«

»Renat ni bil nikdar strahopetec«, zavrne ga Ljudmila pogumno, »on je bežal, ker je vedel, da ste ga v smrt poslali.«

»Tedaj je ta lump pismo odpečatil in ga bral?« se zareži paša. »Se vé da, to je bilo lahko umevno. Drugo pot ne bom več poslušal starega Ibrahima; tudi starost se zmoti. — Saj ni res, da bi ga bil v smrt poslal, on ni prav razumel pisma«, jame se zdaj paša Ljudmili laskati in lagati, — »pa vi Grki ste že tako nezaupni ljudje, da povsod nevarnost vidite. Saj jaz sem dober vladar, samo puntarje trdo kaznujem; k temu sem pa primoran, kakor boš sama sprevidela, mar se jim bom kar v roke dal? Če se tem ro-

varjem odpoveš, hočem vse pozabiti, in še srečno te hočem storiti, če mi skazeš ljubezen, kakor jo od tebe zahtevam.«

Dekle Turka začudeno pogleda.

»Če hočeš biti moja, godilo se ti bo dobro«, ponavlja paša.

»Kaj? vaša? Nikdar!« reče Ljudmila možato; »vzemite mi življenje, saj ga imate v rokah; ljubezni pa vi ne zahtevajte od ljudi, ker je sami niste nikdar poznali.«

»Ti govoriš prav ošabno«, reče paša posmehljivo, »pa ne pomisliš, kje si. Ali ne veš, da imam jaz oblast nad teboj in da ti lahko perutnice pristrižem, ti golobica prešerna!«

»Naredite z manoj, kar hočete, jaz se smrti ne bojim.«

»Ti bedakinja, kaj se ustavljaš lastni sreči! Ali ni čast ženski, da je v moji milosti? Premisli si to še prej, sicer bom moral — če prav nerad — druge strune napeti.«

»Rajši trpim naj hujše muke in bolečine, prej ko bi ljubila morilca nedolžnega otroka!« odgovori Ljudmila navdušeno. »Peljite me nazaj v mojo ječo, rajši gledam temne, mokre zidove svoje ječe, ko pa vaše obličje!«

Paša je škripal z zobmi. »Se vé da«, reče potem, »tvoja sedajna ječa je veliko

predobra in prelepa! Počakaj, te bomo dali v drugo; morda boš tam prej mehka postala!« Na to glasno pokliče dva služabnika, ki sta takoj pritekla, ter jima velí: »Peljita to vlačugo v stari turn! Denite jo v najspodnjo ječo, Musendij bo že vedel, kaj je njegova dolžnost.«

Služabnika primeta deklico vsak za eno roko in jo odvedeta v kraj.

Tisti stari turn ali stolp je stal kakih sto korakov od pašove hiše. Okoli njega je bil zagrajen trden zid, gotovo je bila to enkrat mala trdnjavica. Že dolgo let pa se je rabil ta turn kot težka ječa za velike hudodelce ali pa take, ki jih je hotel paša posebno trdo držati. Med ljudstvom so šle grozne govorice o tem turnu; pravili so, da kdor tu not pride, ga ni več nazaj, da ljudi grozno mučijo, čez en čas pa jih umoré. Vsacega je streslo, ki je tù mimo šel ter se na stari turn ozrl.

En mož, z imenom Musendij, je bil oskrbnik ali jetničar v tem turnu. Ta Musendij je bil hudoben, trdosrčen človek, osivel je v vseh hudobijah, že njegov obraz in njegov pogled je bil tak, da bi se ga vsak vstrašil; bil je kakor za muko drugim ljudem rojen. Okamenelo in brez svitu je bilo njegovo okò. Naj bi se gore podirale

in zvezde z neba padale, Musendijev mrzli pogled bi ostal vedno enak. Njega ni ganila nobena reč na svetu, ko samo še denar, pa dosti ga je moralo biti. Da bi on pašo goljufal in jetnikom prizanašal, moral je že veliko plačo za to prejeti, za majhne svote se ni zmenil. Bal se je pašove jeze in ravnal se po njegovih ukazih, če so bili še tako nevsmiljeni. Poznal je že vse njegove navade, trebalo je toraj le malo besedij, in Musendij je vedel, kaj ima storiti.

Temu človeku se je Ljudmila izročila.

»V najspodnjo ječo!« rekla sta služabnika, ki sta jo pripeljala. Musendij se na kratko po Ljudmili ozrè in oba briča odslovi. Sam pa je odprl velika železna vrata v turn ter Ljudmilo not potisnil. Šla sta po tesni, temni lopi, ki je bila po malem okenci razsvitljena. Nêma in tiha stopa Ljudmila pred krvolokom, kakor jagnje, če se v mesnico pelje. Zdaj prideta do nekih stopnic, ki so peljale v neko klet. Jetničar vzame tam stoječo svetilnico in jo prižge.

Ljudmila se je stresla, ko je po temnih stopnicah doli pogledala. Bilo je kakih trideset strmih stopnic, uhod ozek in teman. Groza jo obide, ko pomisli, da bo morala tù doli lezti kakor v živ grob.

»Le doli!« zabrenči jetničar nad dekletom, ki se je tresla kakor trepetlika. To je bila prva beseda, ki jo je ž njo spregovoril in zdela se je dekletu strašna, kakor smrtna sodba.

»Kaj, v to grozno jamo naj doli zlezem?« praša trepetajoča, »ali je mogoče človeku tù doli živeti?«

Namesto odgovora je položil Musendij svojo trdo, mrzlo roko na njeno ramo, da se je deklica zganila, kakor bi jo kača picila. Groza jo je bilo pred tem človekom; videla je, da od tega ni milosti pričakovati. Pa ni mu hotela pokazati slabosti in boječnosti, da bi se jej ne posmehoval. Zato si je vzela pogum in šla hitro po stopnicah doli. Ko do tal prideta, šla sta še en čas po ravnem naprej memo mokrega zidovja po tesnih ovinkih. Slednjič Musendij pred nizkimi durmi obstoji. Tam odklene železni zapah in veliko ključanico, ter vrata odprè. Prišla sta v tesno ječo, le borno razsvitljeno. Tu not pahne jetničar nesrečno Grkinjo, sam pa se zopet odpravi in vrata za seboj zaklene. Ljudmila je slišala le še njegove počasne korake po lopi, potem pa je vse utihnilo. Zdi se jej, kakor bi se bila zbudila iz groznih sanj. Pa kakošno je bilo njeno prebivališče! Ona pogleda kvišku, od koder

se je svetila borna luč. Bila je v turnu; visoko nad njo je bil odprt, in od tam je prihajalo malko luči doli v ječo. Luknja nad turnom bila je z železnimi gavtri zaprta.

Bili so ti gavtri videti, kakor raženj v peči. Stene so segale do vrhu turna.

Peklenskega brezna si ne moremo bolj groznega misliti, kakor je bila ta ječa.

Ljudmila si s trepetom vse ogleda. Pogledala je okoli sebe: po stenah doli je kapala smradljiva voda in se zbirala po tleh v ječi. Nekaj gnjile slame je ležalo tam v kotu — družega ni bilo videti v celi ječi. Za jesti ali piti ni bilo ničesar pripravljenega. Grozna misel se rodi Ljudmili v glavi: Kaj, ko bi bila obsojena, tukaj lakote umreti?! Spoznala je, da tako ali tako morala bo tukaj poginiti in da rešitve ni pričakovati.

Bojazen, da bi morala lakote umreti, bila je neopravičena. Kmalo za tem se namreč odprè stena, jetničar je potegnil kamen iz stene in skozi špranjo je potisnil jetnici kos kruha in vrč vode v temno ječo. Ljudmila vzame oboje in praša, če bo dobila kaj frišne slame in kaj odeje za po noči.

»Mi nemamo slame, ne odeje«, odgovori človek, ki je kruh in vodo prinesel.

»Tukaj vendar ne morem spati. Povej svojemu gospodu, naj lepše z menoj ravna!« kliče Ljudmila skozi špranjo.

Odgovora pa ni dobila nobenega. Čula je, kako je človek še kamen v špranjo nazaj položil. Pojedla je tisti kruh in čakala na slamo. Pa prešla je ura za uro, človeka pa ni bilo nobenega več blizo. Začelo se je mračiti; kmalo potem je mogla zapaziti skozi gavtre že nektere zvezde na nebu. V celi ječi ni bilo snažnega prostorčka, kamor bi se mogel človek vleči; vendar jo je spanec že nadlegoval. Slednjič ni kazalo družega, ko vleči se na mokro, gnjilo slamo tam v kotu, kjer je še od zidovja doli kapala zelenkasta, smradna voda. Po tolikih burjah, ki jih je prestala nje duša ta dan, omagale so slednjič njene moči in deklica je trdno zaspala.

Po noči enkrat je slišala neko škripanje nad seboj, pa mislila je, da se ji je morda le kaj sanjalo. Zjutraj se je zbudila, ravno ko jej je stražnik kruh in vodo skozi špranjo pomolil. Ta bart je dobila tudi nekaj mleka. Vesela ga sprejme in povžije, v nadi, da jej bodo morda vendar počasi kaj poboljšali, zlasti jej priskrbeli boljše ležišče.

Po zajutрку je pogledala na kvišku, da bi morda spoznala, kako pozno je že v

jutru. Dolgo je gledala gori, več časa, ko bi trebalo razločiti, je li že velik dan ali se še le daní. Pa ona ni opazevala dneva, ampak nekaj družega. Zdelo se ji je, da so se železni gavtri bližej doli pomaknili. Prej ta dan bili so na vrhu turna, danes pa za en seženj globokeje doli. Ali se je zmotila, ali je istina, in kaj to pomeni? Čemu bi to služilo, in kako je mogoče, gavnre premikati bližej ali dalj, saj so menda na steno pribiti?

Dolge in otožne so bile ure družega dné. Mislila je na to in ono. Spominjala se je hudobnega paše, bega v hribe, psov in Turkov, ki so jo prijeli in v ječo privedli, mislila je na sestro in svaka, ter na nju nesrečnega otroka, ktereja je že med mrtve štela. Za Ljudmilo je bila sreča, da se je tako zamisliti mogla, da je na vse okoli sebe pozabila, ker tako si je čas najbolje okrajšala. Spomnila se je tudi naukov naše svete vere in v njih je našla dosti tolažbe v svoji žalostni osodi. Vročje je molila in se pripravljala kakor na smrt; saj rešitve ni bilo skoraj upati. Tako jej je minul dan med molitvami in premišljevanjem. Da bi se ne znala zabavati sama s seboj, morala bi obupati v takem položaji.

Ta večer je še prej zaspala, ko prej to noč, in imela je celo prijetne sanje. O čemur je celi dan premišljevala, o nebesih, o angeljih, o nebeškem petji, o srečnih bojih, v katerih je Renat Turke premagal itd., vse te reči je tudi po noči v sanjah videla.

Drugo jutro je najprej pogledala na kvišku na tiste gavtre, če so na svojem kraju. Pa, o groza! — vsa trda od strahu skoči po konci, zakriči, da bi se je lev prestrašil in kakor okamenela gleda na vzgor, — zdaj ni bilo nobene zmote več: za dober seženj so se gavtri zopet doli pomaknili!

Zdaj jej je bilo vse jasno: tù je bil nje grob; tisti gavtri so bili zato, da se pomaknejo počasi čisto do tal, da jo stlačijo in umoré; zato so se vsako noč bližej pomikali! Morda še dve, tri noči, pa je vse končano! O groza, o žalost! Človek bi znorel!

Rešitve pa nobene! Železnih vrat ne bi prelomil noben junak; debeli zid je bil kakor za večnost zidan. Ljudmila še tistega kamna ni mogla premakniti, ki ga je jetničar vsak dan ven jemal, da je mogel jed not poriniti.

Ko jej drugi dan jetničar zopet jesti prinese, prašala ga je, kaj jo tukaj čaka. Ponujala mu je denarja in svoje zlate uhane in prstane, ako bi jo hotel iz te ječe rešiti. Vse zastonj, — še odgovora jej ni dal.

Polno srce žalosti se je po njegovem odhodu sklonila na tla in se bridko jokala, da bi se je kamen vsmilil, — toda pri Turku ni usmiljenja!

Bila je danes tako prestrašena in razburjena, da še zaspati ni mogla. Molčé in povešene glave je korakala po ozki ječi sim in tje. Z grozo jo je navdajal tisti bližnji trenotek, ko bodo težki gavtri nanjo padli in jo stlačili. Padla je na kolena in goreče molila k Bogu, vsemogočnemu vladarju nebes in zemlje ;v takej sili jej zamore le še On pomagati. Do človeške pomoči ni imela več upanja.

Bilo je okoli polunoči, ko se zasliši zopet tisto škripanje, ki se je vedno slišalo, kadar so se gavtri na vzdol pomikali. Pazila je dobro in videla, kako je neka mašina zarožljala, in vselej so se gavtri za eno ped naprej na vzdol pomaknili. To rožljanje in škripanje je trajalo nekaj minut.

Uboga jetnica je zdihovala in si z rokami oči zakrivala. Revica, kaj ti to pomaga? Še le proti jutru je en malo zadremala. Kaj jo čaka, če se zbudi? Bolje skor, da bi se nikdar več ne! Videla je gavnre zopet za en seženj nižej, toraj tudi svojo smrt toliko bližej.

Minulo je še tri dni. Ne moremo popisati, koliko muke in koliko strahu je ubogo dekle v tem času prestala. Gavtri so prišli že tako blizo doli, da je morala Ljudmila že pripognjena hoditi, da se ni z glavo vanje zadevala. Le še eno noč, pa je nje tek na svetu končan. Vrhu tega si je ogledala od bližej tudi tla in našla dosti stare krvi po njih razkropljene; jasen dokaz, da jih je že več na ta način poginilo, da so jih pod železnimi gavtri stlačili. Kaj je Ljudmila prestala strahu! Kdo bi spal med strupenimi kačami? Kdo bi zlezal živ v grob in bi se pustil vanj zasuti? Ta strah je občutila Ljudmila, saj je cel dan gledala železnega rabeljna nad glavo, še to noč jo je imel pokončati!

Vse mine, tudi ta otožni, grozni dan je minul in prišla je strašna noč, v kateri ni bilo več odlašanja! Mrzel pot je tekel Ljudmili z čela; komaj da je bila še pri zavesti. Upila je in molila, roke zvijala, lasé si ruvala. O polunoči mora priti nje zadnja ura. Premišljevala je, če bi ne bilo bolje, ako bi sama sebe umorila. Našla je pri sebi šivanko; kaj, ko bi si ž njo srce prebodla? Toda ne! Greh je, prepovedano je! Morda pride še rešitev? Oh, v mladosti se človek tako težko loči od življenja! Saj ima v srcu

še toliko željá, ki se niso še izpolnile, še toliko upov, ki ga osrečujejo! Grozna je bila Ljudmili misel, da mora umreti! Podprla si je glavo in zdihovala, potem pa zopet na kvišku pogledala, od koder jej mora priti smrt!

Ko tako gori gleda, zdi se jej, kakor bi se na vrhu turna nekaj premikalo. To stori pač le nje živa domišljija? Kakor bi bila iz kamna, gleda nepremakljivo kvišku na tisto senco, ali kaj je? So li duhovi, so li ponočne tice! Toda čuj! zdaj se sliši trkanje, kakor bi nekdo kaj pribijal sliši se, kakor bi bilo po zunanji strani nekaj doli padlo, kakor vrv ali kaj tacega! Ljudmila se dvigne po konci. Misel, da bi jej vtegnila vendar še rešitev priti, napolnila je vso njeno dušo. Pa kdo jo hoče rešiti? Renat je daleč, kdo vé, kje! Brata ali očeta nema; znanci se za njeno osodo ne bodo toliko brigali? Sploh pa kristijani še vedeli niso, kam je paša Ljudmilo zaprl. Kdo jo hoče potem rešiti.

Pa Ljudmila ni mislila na to. Iz živega hrepenenja po življenji in po rešitvi izrastla je v njej trdna misel, da je rešitelj blizo.

Ni se zmotila.

Kmaló zapazi na vrhu turna pri otlini moža. Ta je bil gori vrv pribil k zidu, potem

je vrv od znotraj doli spustil in začel po vrvi doli plezati.

Ko pride do železnega gavtra, zakliče rahlo: »Ljudmila! Ali imate še toliko moči, da zamorete z mano bežati?«

»Ali prav slišim?« odgovarja Ljudmila, »to je Kadulepov glas?« praša začudena.

»Da, da, hočem vas rešiti iz tega strašnega kraja!«

Kakor angeljsko petje so donele te besede Ljudmili na uho. Občudovala je pogum, požrtovalnost in ljubezen mladega Turka. Poznala je Kadulepa prav malo, komaj da ga je en parkrat na ulicah pozdravila. On pa je ves gorel za njo, zato se je podal v tako nevarnost, da bi jo rešil.

Zdaj vzame Kadulep iz žepa malo žagico, s kakoršnjimi se železo žaga. Se vé da je bilo treba potrpežljivosti, prej da je debele železne gavtre prežagal.

Med žaganjem pa je Ljudmili tako govoril: »Vedel sem, da so vas zaprli v stari turn. Poslal sem enega dobrega prijatelja k jetničarju Musendiju, da mu je ponudil eno škatljico biserov in zlatih kamnov, pa precejšno svoto denarja, ako bi hotel vas izpustiti. Jetničarju je bilo še vse premalo. Pa o tej priliki je moj prijatelj zvedel, v

kako strašno ječo ste vrženi in da vas hočejo počasi umoriti. Mislil sem na to in ono, kako bi vas odrešil. Slednjič sem sprevidel, da družega ne kaže, ko zlezti na turn, od tam z vrha pa doli k vam, da vam okove odklenem. Vzel sem nekaj kosov mesa, kterega sem prej ostrupil; tega sem pometal psom, ki turn stražijo, da so vsi poginili. Tako sem se lahko turnu približal brez hrupa. «

»Ali ste sami?« praša Ljudmila.

»Ne; pri meni je Lirisbej, moj prijatelj. On stoji na zunajnem zidu in mi bo dal znamenje, če bi bila kaka nevarnost.«

Čeravno je imel Kadulep dobro pripravo, vendar je dolgo trpelo, prej da je zamogel železno ograjo prežagati. Ko je enkrat izrezal tako luknjo, da je zamogla Ljudmila skozi njo preriti se, ni se dalje trudil z žaganjem. Ko se je s Kadulepovo pomočjo pregnjetila skozi gavtre in stopila na njih zgornjo plat, pokazal jej je nje rešitelj, kako naj se prijema za vrveno lestvo, in po njej je splezala na kvišku do vrhunca od turna. Za njo je plezal Kadulep, in ko je še on došel na vrh, potegnil je vrv gor za seboj ter jo potem spustil po zunanji plati doli.

»Jaz bom prvi doli splezal«, rekel je Ljudmili, »da bom lestvico napel.« V malih

trenotkih je bil on pri tleh na dvorišču in dal je Ljudmili znamenje, naj še ona doli spleza.

Tudi ona je srečno doli prišla, in zdaj ni bilo več težko, priti čez tisti zid, ki je bil postavljen v okrožji turna.

Lirisbej je bil že vse pripravil. Ponudil je Ljudmili svojo pomoč, da jo pripelje v varno zavetje v Gostunj.

»Le pojdite ž njim«, reče Kadulep Ljudmili; »jaz ne morem z vami, ker moram v Spiri ostati na vsak način; pa kmalo boste kaj o meni slišali. Temu mojemu prijatelju smete zaupati, kakor meni.«

»Bog vas blagoslovi in vam tisočkrat povrni, kar ste meni dobrega storili«, reče Ljudmila ginjena in podá Kadulepu svojo belo roko, »nikdar ne bodem pozabila svojega rešitelja. Toda povem vam, da še v Gostunji ne bom varna pred ogleduhi pašovimi; najrajši bi bežala v Argostole. Tam imam strica. Če je mogoče, da me tje spravite, hočem vas prav lepo za to prositi. Pri mojem stricu se bom varno čutila.«

»Saj to je pa prav lahko«, reče Kadulep; »jutri gre barka v Kefalonijo; kapitana od tiste barke dobro poznam. Moj prijatelj vas bo peljal v Gostunj, od tam pa vas bo spravil na barko, da se pripeljete v Argostole.«

Ljudmila je bila prav srečna, to slišati. Solznih oči se je poslovila od plemenitega mladenča Kadulepa in odšla z Lirisbejem v tamni noči ter hitrih korakov proti Gostunju.

Četrto poglavje.

Ne daleč od Dleta, med divjim skalovjem, ležala je ena četa grških ustašev. Bilo jih je kakih štiri sto. To je bilo v tistem kraju, kjer gre cesta proti Koroni in v Navarin. Hrib, kjer so bili ustaši, bil je po grozних prepadih ločen od nasprotne gore, koder je držala cesta. Med skalami bilo je tû pa tam raztreseno gosto grmovje. Pod goro se je penil in bobnel močen gorski potok ter hitel proti dolini, kjer se je pomiril ter se zvijal v srebrnem lesku med oljkinim drevjem in vrbami. Tik vode dvigala se je kvišku velika, strma skala. Vrh te skale stalo je staro zidovje, nekdam menda viteški grad, zdaj razvalina, ki je kakor v strašilo gledalo v dolino, ki je bila zaraščena z oljkami, figami, platanami in cipresami, pod katerimi se je tû pa tam skrival kak lavorjev grm.

Tû gor vrhu skale z mogočnim in krasnim razgledom stala sta dva krepka moža,

oborožena s samokresi, bodali, handžarji in puškami. Na glavi sta nosila kosmate kape, na nogah opanke.

Znana sta nam že oba. Eden je Renat. On si je po dolgih in trdih bojih in velikih nevarnostih, ki jih je prestal, pridobil tako zaupanje med uporniki, da so si ga izvolili za glavarja. Tistih štiri sto ustašev, o katerih smo prej govorili, bila je njegova četa. Tudi o drugem možu smo že slišali. To je Remec Miha, ki je bil že prej popihal jo iz Spire, ker je slutil, da mu je paša za petami. Ta Remec bil je rojen Kranjec. V Trstu se je bil soznanil z neko Grkinjo in ž njo se je potem na Grško preselil, kjer si je kmalo veliko veljavo pridobil, pa tudi z vso gorečnostjo delal na to, da bi se Grki rešili izpod turškega jarma. Miha je bil kaj pripraven za posredovanje med Grki in Črnogorci, ker je bil kot Slovan zmožen srbskega jezika in je toraj s Črnogorci lahko občeval. Ko je Remec zbežal iz Spire, podal se je v Črnogoro, da bi tam ustajo podkuril in jo razširil po celi turški državi noter do Grecije. Pa Črnogorci so osamljeni ostali, došla jim ni zadostna pomoč; Srbi in Bošnjaki, Hercegovinci in Bolgari bili so prehudo vklenjeni v turške verige, da se niti ganiti niso mogli, kakor tudi radi bi bili to storili. Tako so

se Črnogorci sami en čas borili, dokler niso omagali.

»Tedaj s Črnogoro ni nič več?« praša Renat Remca.

»Skoraj da ne«, odgovori Miha. »Ne verjameš, koliko krvi je tam teklo, in skoraj bi rekel, da zastonj. Bosanski in rumeljski paša sta pridrvila kakih petdeset tisoč Albancev, Kurdov, Turkov in sploh raznih azijskih divjakov nad ubogo deželico. Črnogorci so se bili, kakor levi. Dostikrat so Turke nazaj odgnali, ter jih na tisoče poklali s svojimi handžari. Skoraj tri dni so se tolkli v Dugi soteski. Turki pa so dobivali vedno novo pomoč, število Črnogorcev pa se je od dne do dne bolj krčilo. Morali so se umakniti.«

»Kaj pa je s »ta malim Štefanom«?« praša Renat.

»Čakal je na rusko pomoč in se zgradil z 10,000 možmi v Monastiru. Tam je star samostan, kojega trdni zid mu je služil kot trdnjava. Turki ga jamejo v tej trdnjavi oblegati. Štefan se je ljuto branil. Pričel se je strašen boj, kakoršnih je malo zapisanih v svetovno zgodovino. Padlo je na stotine Turkov; tudi med Črnogorci je smrt pogosto pobirala svoje žrtve. Ko je začelo že streliva in živeža primanjkovati,

prišla je obupnost Štefanova do vrhunca. Sreča mu je bila vendar mila. Po noči je našel skrito pot iz samostana v hribe. Nezasačen jo je popihal s tistimi možmi, kar je bilo še živih in zdravih, v temni noči iz samostanskih zidov v bližnje črnogorske hribe, kjer so si brambovci vnovič oddahnili in se začeli pripravljati na nove boje. Z velikim naskokom so Turki drugi dan pridri v Monastir, pa na svoje začudenje niso našli ne Štefana, ne njegovih junakov. Črnogorci se sicer ne bodo še podali, vendar so za velike bitke že preveč oslabljeni; obljubljene pomoči pa tudi od nikoder ni, toraj mislim, da bodo sprejeli tudi nevgodne pogoje, ako jim jih sultan ponudi, in mi Grki bomo osamljeni ostali; brez zunajne pomoči moramo ali zmagati ali pa poginiti.«

»Pravijo, da je bosanski paša grozovito mesaril po Črnigori«, pritakne prašaje Renat.

»Kakor že Turki znajo«, pripoveduje Remec. »Dvajseterim načelnikom ustaje, ki jih je paša vjel, pustil je glave odsekati. Drugim je porezal ušesa in nosove. Nekaj vreč odrezanih ušes in nosov in dve priplenjeni zastavi, en zlat križ in nekaj molitvenih bukvic poslal je v Carigrad, da so imeli Turki svoje veselje, ko so te stvari gledali. Kamor je prišel, povsodi je plenil, požigal,

moril, otroke in starčke v grozovitnih mukah podavil. Celo deželo bi bil vničil in opustošil, pa Rus mu je začel z vojsko groziti, in bil je prisiljen, svojo vojsko zbirati na ruski meji, tako da so si Črnogorci nekoliko oddahnili.«

»Res žalostne reči pripoveduješ«, meni Renat, »tega našim ljudem še ne smemo povedati, da ne bodo poguma zgubili. Jaz se še ne podam, ker vidim, kako je ljudstvo navdušeno za boj; saj prej ne bom imel miru in pokoja, dokler se teh turških krvopivk ne znebimo. Grška zemlja mora biti svobodna; in jaz upam, da me ti ne boš zapustil, ampak me podpiral, da izvršiva veliko nalogo. Takih pomagačev, kakor si ti, sem si že davno želel.«

»Skusil in prestal sem v Črnigori zadosti«, reče Miha, »pa človek se tudi tega divjega življenja privadi, in s Turkom vojskovati se, postalo mi je kakor potreba. Če tam nismo premagali, morda bo tukaj bolje šlo! Toraj le pogum! Jaz ti pojdem na roko z dobrim svetom in z mojim nabrušenim handžarom!«

»Tako je prav, dragi prijatelj«, reče Renat ter podá Remcu roko, »skupno se bova borila in skupno padla ali pa zmagala!«

Na to sta šla oba moža doli med šotore, kjer so počivali ustaši.

V enem od teh šotorov, ki je bil nekoliko večji in lepši od drugih, bivali ste družini obeh voditeljev, namreč Remčeva žena in dvoje njegovih otrok, brihtnih fantičev, pa Renatova žena Klavdija.

Ta je zamišljena sedela in milo pogledovala Remčeva fantiča. Ko Remec ustopi v šotor, djala mu je: »Kako ste srečni, ki imate tako lepe, zdrave otroke, mene pa tare vedno še žalost po moji edini hčerki. Kdo vé, če še živi in kaj je ž njo? Težko, da bi jo še kedaj videla.«

»Ali niste nikoli nič več slišali o njej?« praša Remec.

»Nikoli«, reče Klavdija klaverno; »ko sva z Renatom odbila napad sovražnikov, šla sva na tisto ravninico vrh hriba, kjer sva bila pustila Ljudmilo z otrokom. Pa ni bilo več sledu ne o sestri ne o detetu. Prašala sva vse ljudi v okolici, če so zgubljene kje videli, pa nihče nama ni vedel povoljnega odgovora. Še le v Majni sva zvedela od nekega znanca, da je Ljudmilo paša vjel, ter da jo ima gotovo v svojem haremu zaprto.«

Remec in njegova žena sta polna usmiljenja vedno tolažila ubogo Klavdijo, katera

bi bila gotovo že od žalosti umrla, da je ni ljubezen do domovine po konci držala, katerej je bila tako srčno udana, kakor le kak možki domoljub.

Med takošnjimi razgovori došel je Renatov ogleduh, kakoršnje je po deželi pošiljal, da so pozvedeli, kako se ljudstvo obnaša, kako se ustašem drugodi godi, in kje se turške vojske pomikajo. Ta ogleduh je pravil, da je turški sultan izdal oklic na vse Grke, da morajo vsi možki svoje orožje turškim oblastim oddati. Grški možje v dolinah, kjer si še ne upajo očitnega punta začeti, pa so tako zvit, da dajejo bričem same stare puške, ki niso več za rabo, svoje nove in dobre puške in drugo orožje pa skrbno skrivajo za pripravi čas.

»Gorjanci in otokarji (taki, ki so po otokih v morji) pa se bodo sultanu gotovo le posmehovali«, reče Remec; »saj pravijo, da bodo prišle kmalo rusovske barke, ki bodo ustašem pripeljale dovolj orožja in streliva.«

Prašali so ogleduha, če še kaj drugega vé; on pa je rekel, da nič tacega, samo da je videl blizo od tû nekaj ciganov, kateri bi znali morda turški ogleduhi biti.

»Ciganski sodrgi se ne sme preveč zaupati«, reče Remec. »V Črnigori smo dva

vjeli, ki smo dobili turška pisma pri njih. Za denar ti vlačugarji vse storé. — Treba bo tudi te cigane poloviti, da jih preiščemo.«

Renat je takoj ukazal, naj nekteri možjé gredó, da cigane ugrabijo in jih v šotor pripeljejo. Ogleduh je šel z njimi, da jim je pot pokazal.

Odločeni možje so hiteli za cigani in jih dobili ne daleč od Alfeja. Cigani so se upirali in se začeli prepirati, ko so zvedeli, da morajo pred poveljnika ustašev.

»Nikar se dolgo ne brani, Soluko«, reče stara ciganka poglavarju ciganov, »saj ti gospodje ne bodo nič žalega storili. Oni imajo moč in ti moraš ubogati. Jaz pojdem s teboj, da bom za te govorila. Jaz znam iz roke prihodnjost oznanovati, morda zamorem gospodom poslužiti s svojo umetnostjo in odšli bomo še obdarovani iz šotorov.«

Na to se poglavar ciganov uda s tem, da ga stara ciganka spremi do šotorov.

Ko so tje dospeli in je starka zagledala Renata, nakremžila je še bolj grdo svoj krmizljavi obraz. Pogledala je plašno okoli sebe. Ker jo je pa Grk le hladno in zaničljivo pogledal, ni se dalje bala, ker je iz tega sklepala, da on ne vé, kje je njegova hči.

»Čemu se potepate okoli naših šotorov?« praša Remec poglavarja ciganov.

»Mi smo mirni potniki«, reče cigan, »in smo namenjeni v Navarin. Mi vam nič nečemo in zahtevamo, da tudi vi nas pri miru pustite.«

»Kako se predrzneš tako ošabno govoriti?« reče Remec; »ali ne veš, da si v naši oblasti? Takih ljudi mi tukaj ne potrebujemo. Vi znate le krasti in ovadbe delati. Le zapomnite si, naj le slišim, da nas je kateri iz vas ovadil ali sploh Turkom na roke šel, pustil vas bom vse obesiti, kadar vas v pest dobim. Zdaj pa le pojdite!«

»O, tako dobrega gospoda ni več na svetu«, reče ciganka, tista stara Pomela, o kateri smo že povedali, kako je pobrala in s seboj vzela Renatovo hčerko. »Ker ste tako dobri«, pravi ciganka, »hočem vam povedati, kaj vam prihodnjost obeta. — Pokažite mi roko!«

»Pojdi se solit!« reče Remec, »glej, da se kmalo pobereš iz teh šotorov, če ne ti bodo moji ljudje pomagali!«

Ciganka se globoko priklone, pri tem je pa zapazila, da Remčeva žena svojemu možu miga, naj ciganko še pridrži, da jo bo nekaj prašala.

»Saj sem vedel, da je ni Grkinje, katera bi ne verjela tem ciganskim vražam!« reče Remec.

»Saj tudi vi možje dostikrat poprašujete ciganke«, reče Remčeva žena, »zato mi boš že dovolil, da mi ciganka prihodnjost razodene.«

Pomela pogleda ženi na odprto roko. »Tù so različne reči zapisane«, jame praviti, »zapisano vidim marsiktero trpljenje, ki ste ga že prestali, pa tudi tako, ki vas še čaka; vidim vaše upe in prazne nade, vidim pa tudi srečo in zadovoljnost v družini.«

»Pojdi s svojimi čenčami!« reče Remec, »ti delaš moji ženi težko srce, jej podiraš pogum in upanje, ter jo mučiš s svojim prerokovanjem, ki je vseskozi prazno.«

»Kako bi se jaz predrznila, govoriti drugače, kakor črte na roki kažejo?« se roti ciganka; »če bi bili vi prav moj smrtni sovražnik, jaz bi vam vendar resnico povedala. In da boste spoznali, da jaz resnico govorim, hočem enemu iz med vas povedati preteklost, uganila bom vse, kar se mu je kedaj še pripetilo. — Dovolite, da pogledam vašo roko«, obrne se k Renatovi ženi, »vi boste pričali, da uboga ciganka resnico govori. — Le glejte: tù vidim drevo, katerega je strela na tla telebila! Vas je zadela velika nesreča, to, kar ste najbolj ljubili, bilo vam je vzeto. Pa verjemite meni,

da otrok, po katerem žalujete, še živi. Tukaj je kot na tri vogle, ta pomeni, da je bil otrok rešen.«

Klavdija je pri teh besedah pomenljivo ozrla se po svojem možu.

»Ali vam hočem še prihodnjost oznaniti?« prša ciganka.

»Ne, ne«, reče Renat, »to je pregrešno, to vé le sam Bog. Kar nam on pošlje, bomo potrpežljivo pretrpeli. Prihranite svojo modrost za druge ljudi!«

»Škoda, škoda«, reče ciganka, »marsikaj bi se dalo povedati. Pa vi me nečete poslušati in jaz hočem oditi. Samo za majhno darilce bom še prosila.«

»Kaj pak, se vé da«, rečejo možje, in vsak jej vrže nekaj krajcarjev.

»Zdaj se pa le spravite«, pravi Remec, »mi imamo bolj važne opravke, ko z vami razgovarjati se.«

Pomela se nareži na smeh, ko denarje v žep spravlja, se priklanja na vse strani, ter se odstrani s poglavarjem ciganov.

Ko sta dohitela svoje tovariše, šli so vsi skup naprej proti Navarinu. Nekaj ur pred mestom so se ustavili v neki hosti.

»No, le pridi k meni, golobičica«, zaklicala je Pomela majhni deklici, ki jo je iz voza vzdignila in v naročje vzela; »malo

je manjkalo, da te niso tisti nazaj dobili, katerim si bila vzeta. Dokler stara Pomela živi, te ne spusti iz rok.«

»Vendar se mi neumno zdi, da tega otroka seboj vlačiš«, reče poglavar ciganov; »lahko nam ta otrok še velike sitnosti napravi. Če bi bili tam gori pri ustaših otroka videli in spoznali ga kot hčer poveljnikovo, nam bi bili vsim vratove porezali. Pusti otroka teči, kamor hoče, in ne brigaj se dalje zanj, dobri ljudje ga bodo že oskrbeli.«

»Ti govoriš, kakor razumeš«, zavrne ga ciganka; »jaz znam na roko in na kvarte prihodnjost uginiti, jaz več vem, ko vi drugi vsi. — Otrok ostane pri nas!«

Peto poglavje.

Paša Mustafa v Spiri sedel je s Kadulepom za mizo in metala sta kvarte. Delal je tako čmerikav obraz, da se mu je koj poznalo, da ni prav pri volji. Kvartala sta že kaki dve uri, pa Mustafa ni mogel niti ene igre dobiti. Zdaj ustopi belobradi Ibrahim, paša ga pokliče in mu reče:

»Jaz nemam sreče, kadar s Kadulepom igram; poskusi ti svojo srečo, morda ga boš ti ugnal.«

»Saj se tudi meni taka godi, kadar s Kadulepom igram«, reče Ibrahim, »vendar ker ti želiš, hočem še enkrat poskusiti.«

Ibrahim se vsede in jame s Kadulepom igrati; pa zgubil je, kakor po navadi. Mustafa se je starcu natihoma posmehoval, ker se je ta večkrat bahal, da mu nobeden ni kos pri igri; zato mu je privoščil, da je enkrat svojega mojstra dobil.

Ker je Ibrahim vedno zgubljeval, začel je kmalo še bolj grdo gledati, kakor prej paša.

Ravno sta zopet kvarte razdelila, kar stopi v sobo nek prijatelj Ibrahimov ter ga ven pokliče. Ibrahim stopi k njemu, in došlec mu nekaj na uho zašepeče. Oni potem odide, Ibrahim pa se vsede nazaj za mizo. Dokončala sta pričeto igro, pa Ibrahim je tudi to zgubil.

»Kadulep je mojster v igri«, reče Ibrahim, »on nas zna premotiti in naše okò preslepiti.«

»Tega pač ne znam«, zavrne ga mladi Turek, »jaz imam samo srečo, kakor sem vam že rekel, samo srečo.«

»Ti si vendar lisjak — ti si slepar!« reče starec, »ti goljufaš služabnike prerokove! Mi smo te v časti imeli, ker si tako prekanjen in prebrisan; v naši sredi smo

ti dajali prostor, ti nas pa plačuješ z zvi-
jačo in hinavščino!«

»Kdo mi zamore hinavščino očitati?«
zavpije Kadulep.

»Ibrahim, ki vse zvé«, odgovori Ibra-
him. »Ti si se nam prijatelja hlinil, pod-
piraš na tihem pa naše sovražnike; ti si
rešil ono deklico iz starega turna, ti upor-
nike pri vsaki priliki podpiraš!«

Kadulep obledi. Ves začuden je paša
to obtožbo slišal in zahteval je pojasnila.

»Kadulep je izdajalec«, prične ga Ibra-
him tožiti, »on je kača, ki smo jo na svo-
jih nedrih gojili, da nam poplača s smrto-
nosnim pikom. On ima skrivne zveze z
uporniki, on je rešil Grkinjo iz starega turna.
Saj veš, da je Musendij pravil, kako so ga
hoteli podkupiti. Jaz sem dal človeka pri-
jeti, ki je bil tak, kakoršnega mi je Musen-
dij popisal, da je bil pri njemu zavolj pod-
kupovanja. Prišel je iz Gostunja in ni mogel
tajiti, da je on tisti, ki je bil pri Musendiju
s hudobnim namenom. Da bi bil pa on de-
klico rešil, to je tajil. Dal sem mu tri ure
odloga, in ravno zdaj zvem, da je obstal,
namreč da je Kadulep pravi zločinec in da
je on deklico iz turna rešil, onemu jo pa
le izročil, da jo je spravil na barko, ki je
jadrala v Argostole.«

Ves srdit potegne paša sabljo iz nožnic, da bi Kadulepa razsekal.

»Ali me hoče Mustafa, zvezda modrosti, pokončati na ovadbo ničvrednega človeka?« praša Kadulep mirno in možato. »Vsak bojazljivec lahko svojo krivdo zvali na glavo poštenega človeka? Paša Spirski, — Allah, daj mu nebesa — je dosti pravičen, da me ne bo brez dokazov obsodil.«

Sklicevanje na njegovo pravicoljubje je paši dobro delo. Zato se je pomiril in ukazal, naj vjetega pripeljejo pred njega.

Kmalopotem so stražniki jetnika pripeljali. Pri pogledu na Kadulepa je vjeti mož glavo povesnil, in na pašova prašanja je le počasno in nedoločno odgovarjal. Bilo ga je sram, da je Kadulepa izdal; vendar je potrdil to, kar je že prej izpovedal.

Zdaj so rekli Kadulepu, naj se zagovarja. Na splošno začudenje pa tega ni storil. Ko je videl, kako se Lirisbej na vsem životu trese, hotel ga je osramotiti; zato je stopil krepko pred možake in tako govoril: »Ni vsak zadosti krepák, da bi v smrtni nevarnosti molčal in s tem svojega tovariša rešil pred enako osodo. Lirisbej me je izdal, ker je mislil, da bo s tem sam sebi pomagal. Jaz mu tega ne zamerim. Samo da je nesrečno Grkinjo v varnost spravil, s tem

mi je storil toliko uslugo, da mu hočem vse drugo odpustiti, čeravno je težko, videti prijatelja tako nezvestega in nemožkega. Jaz se nič ne kesam, da sem to storil, in še to rečem, da imajo kristijani prav, če se zoper nas Turke puntajo, ker jih mi toliko mučimo in trpinčimo in jim toliko hudega čisto po krivici prizadenemo. Ker sem spoznal, na kateri strani je pravica, zato sem podpiral grško ustajo, in jaz mislim, da mi bo to v slavo, ne pa v sramoto šteto.«

»Nesrečni bedák«, kriči paša, »ti boš mojo jezo občutil. Proč ž njim! Vrzite ga v tisto ječo, iz katere je grško vlačugo rešil!«

Ob enem je paša ukazal, naj se poišče sled za Ljudmilo, in če jo dobé, naj jo sim pripeljejo.

Odpeljali so potem Lirisbeja. Kadulepa pa so zgrabili in ga tirali proti staremu turnu.

Kakor smo že povedali, ni bil ta turn daleč od pašove hiše. Vendar se je zvitemu Kadulepu na tej kratkej poti posrečilo, da je rabeljnom ušel. Šel je namreč nezvezan med dvema stražnikoma. Ko so prišli do vrat, ki so bile vdelane v zunajni zid, porinil je oba stražnika skozi vrata na dvorišče, sam pa se je obrnil in utekel, kar so ga nogé nesle. Stražnika se pogledata in

obstojita kakor ostreljena, potem pa se zdramita in dirjata za njim; pa on je bil že daleč pred njima. Vpila sta sicer, naj ubežnika prime, kdor ga doseže, pa mimogredoči kristijani so se jima le posmehovali, ker se jim je še dobro zdelo, da je turškim bričem zopet eden ušel. Kadulep je tekel tako urno, da sta ga stražnika kmalo iz oči zgubila in se slednjič prazna vrnila nazaj.

Kadulep je našel dobro zavetje. Tù se je skrival tako dolgo, da je noč nastopila; po noči pa jo je ubral v visoke gore, kjer so taborovali grški ustaši; steze so mu bile dobro znane.

Drugi dan se je zopet skrivil v neko jamo, ne daleč od tiste, kjer se je Renat branil proti Turkom in jih toliko pokončal. Ko se je mrak naredil, spravil se je zopet na noge, da bi dalje bežal. Jedel je nekaj sadja, ki ga je tù pa tam po tleh pobral. Ko je en čas tako taval naprej, stopil je na vzvišen hrib, da bi nekoliko pogledal okoli sebe, v katerem kraju da je.

Na enkrat pribrenči kroglja preko njegove glave. Ni mogel zapaziti nikogar, vendar se mu je bolj varno zdelo, da ta kraj zapusti. Tekel je hitro na vzdol, pa na enkrat prileti med eno četo Grkov, ki so mu nabasane puške na prsi nastavili.

»Ne streljajte na mene, jaz sem vaš prijatelj«, jim reče Kadulep.

»Poznamo te po besedi in po obleki, da si Turek«, odgovoré možaki, »Turku ne prizanesemo nobenemu.«

»Kaj vas ni sram, da hočete neoboroženega človeka ustreliti?« praša Kadulep; »če bi bil jaz vaš sovražnik, ne bi si upal med vas brez orožja.«

»Ogleduhi pridejo brez orožja!« reče eden iz čete, in precej so vsi drugi Grki prikimali, da mu prav dajo. »Škoda je kroglje in prahu za njega«, rekli so eni, »peljimo ga seboj, da pridemo do kakega drevesa, tam ga bomo obesili.« (Tam blizo namreč ni bilo nobenega drevesa.)

Ta poslednja je obveljala. Brez ozira na Kadulepove ugovore so ga vlekli seboj. Komaj je bil revež grozni smrti ušel, že je priletel v drugo smrtno nevarnost. Akoravno niso bili Grki tako neusmiljeni, kakor Turki, vendar v času vojske niso usmiljenja poznali za Turke, ker so tudi ti z njimi tako delali in vsacega vjetega kristijana mučili do smrti in mu potem glavo odrezali. Nekatere so še na kolca nabadali, na katerih so po tri dni v groznih mukah umirali. Zato so bili tudi grški ustaši vsi

srđiti, če so kakega Turka v pest dobili, in ga navadno umorili. Kadulepa so toraj vlekli naprej, da bi prišli do kakega drevesa, kjer bi ga obesili. Slednjič so prišli v kraj, kjer je stalo nekaj hrastov.

»Tukaj bije tvoja zadnja ura«, reče eden od Grkov Kadulepu, »obrni se k tvojemu Bogu, če imaš kaj na vesti, da ti odpusti. Pet minut imaš še časa za molitev.«

Kadulepu je bilo tesno pri srcu, ko je videl, kako je eden od Grkov vrgel vrv čez močno vejo in začel zanjko delati. »Možjé, pustite si dopovedati, da me Spirski paša ravno zato preganja, ker sem kristijane podpiral!« prigovarja jim Kadulep.

»Le molči, pa nikar se ne laži«, reče star Grk, »če se ne motim, sem te večkrat videl v družbi Spirskega paše. Ti in paša sta bila vselej prijatelja. Kaj toraj čenčaš, mar misliš, da imaš babe pred seboj?«

»Na skrivnem sem za vas delal«, reče Kadulep.

»Ha, ha, ha«, začnejo se možje smejati, »kako se zna lagati, kakor bi rožice sadil; samo da bi smrti ušel!«

»Kaj bo dolgo govoril«, reče eden na to, »denite mu vrv okoli vratu, pa ga potegnite na vejo«.

Bramba je bila zastonj. Zvezali so mu roke in deli mu vrv za vrat. Zdelo se je, da mu je le malo trenutkov še živeti; pa Bog je odločil drugače.

V bližini se je zaslišalo neko vpitje. Grki Kadulepa pusté in pogledajo na isto stran, od koder je hrup prišel. Kmaló se je videlo, kaj da je. Na griču se je prikazala ženska razmršenih las, tekla in lezla je po skalovji v hrib. Za njo so drli Turki z divjim vpitjem. Le malo korakov je bila ona še pred njimi.

Kadulep to vidi, spozna Ljudmilo, ki so jo Turki lovili. Ta nevarnost njemu drage deklice dá mu novo moč. Ker nihče nanj ni pazil, vrgel je lahko vrvi od sebe, s katerimi je bil zvezan in tisto, ki jo je imel že okoli vratu. V naglici zagrabi puško, ki jo je bil eden od Grkov na tla položil, pomeri in ustrelí enega od tistih Turkov, ki so Ljudmilo lovili. Ko Turki to vidijo, se obrnejo, ter planejo na te Grke, med katerimi je bil Kadulep vjet.

Prišlo je do krvavega boja. Kadulep je bil najljutejši med njimi, ter je Turke pobijal s tisto puško, kakor steklo pse. Ko so Grki njegovo hrabrost videli, začeli so še oni Turke kresati in streljati, in v malo

trenotkih so bili Turki premagani ter so bežali, kar jih je še živih ostalo.

»Za njimi! za njimi!« vpijejo Grki ter jo vderó doli po skalnati strmini, da se je kar pečevje pod njimi valilo.

Kadulep pa je tekel v drugo stran, tje, kamor je videl poprej Ljudmilo bežati. »Ljudmila, Ljudmila!« jo je klical z močnim glasom, ki se je odmeval po divjem skalovju.

Kmalu begunko doide. Stala je na visoki skali pred strmim prepadom. Slišati svoje ime klicati, se ozrè nazaj in zagleda Kadulepa. Takoj ga ni spoznala, ker je bil še precej oddaljen, videla je le, da ima turško obleko, in to jo je vznemirjalo. Ker je pa vedno le klical in mahal z ruto, spoznala je slednjič moža, ki jo je že enkrat rešil iz smrtne nevarnosti. Počakala ga je toraj in z velikim veseljem pozdravila svojega rešitelja.

Oba sta bila začudena, da se snideta v tem nenavadnem kraju. Kadulep jej na kratko pové, kaj se je zgodilo potem, ko je njo iz turna rešil, in kako je on ravnokar dvakrat ušel smrtnej nevarnosti. Tudi Ljudmila imela je dosti povedati, odkar se nista več videla.

»Ko sem prišla v Argostole«, začela je praviti, »in ko sem hotela stopiti v hišo svojega strica, stopil mi je on že za na pot pripravljen iz hiše naproti. Začudil se je nad mojim prihodom. On mi je začel praviti, da je ravnokar mislil odpotovati v Morejo, da se pridruži ustašem in se bori zoper Turke za svobodo domovine. On je bil ravnokar svojo hišo prodal, in abotno bi bilo od mene, ko bi ga bila odgovarjala od tega namena. Nedostojno bi bilo, da bi za sebe zahtevala več ljubezni, ko za domovino. Jaz sem mu povedala, kaj se mi je vse pripetilo. On mi svetuje, naj se vrnem ž njim nazaj po barki in da me bo že on spravil v varen kraj in me branil pred vsemi napadi. Jadrali smo čez morje na tisti barki, ki je mene v Kefalonijo pripeljala. Prišli smo v tiste hribe, kjer se je hotel moj stric ustašem pridružiti. Kar nenadoma nas obsuje celo krdelo Turkov.

»Prerok Mohamed naj me prekolne«, reče eden od Turkov, »če to ni tista ženska, ki nam je iz turna ušla.« Po teh besedah so po nama planili. Moj stric se jim postavi v bran, pa kmalo je ležal v krvi na tleh, kjer so ga še z noži in sabljami klali. Med tem bojem našla sem priliko, da sem ubežala, ter sem tekla na vso moč v hribe. Pa

gotovo bi me bili vjeli, da me niste rešili vi, ki ste o pravem času Turke prijeli, da so na me pozabili in po vas padli, kakor sem sodila iz streljanja in vpitja. Upam, da ste brez škode na zdravji prišli iz boja?»

Kadulep jej pové, kako je on videl Turke za njo dirjati, kako je enega vstrelil, in kako so potem obrnili se in po Grkih planili, odkoder je prišel strel; kako so se potem s Turki bojevali in jih v beg zapodili.

Med tem pogovorom so prišli oni Grki nazaj, ki so bili za Turki dirjali.

»Poglej ga tam gori pri dekletu«, so kazali na njega, »to je tisto dekle, katero so Turki lovili, ta je šel pa za njo.«

Poklicali so Kadulepa in Ljudmilo k sebi, podajali Kadulepu roke in mu govorili: »No, pod dobro zvezdo si rojen, da si iz take nevarnosti ušel! Zdaj, ko smo videli, kako si Turke kresal, zdaj ti pa že verujemo, da si prej resnico govoril in da si naš prijatelj. Ostani pri nas, ker si tak korenjak! Saj k Turkom tako ne smeš več nazaj, ker si tako ž njimi delal, tam te zdaj nič dobrega ne čaka.«

Na to sta Kadulep in Ljudmila povedala ustašem vsak svojo prigodbo, ki je bila čudna dovolj, da so vse pazljivo poslušali.

»Sreča je opoteča, in človeško življenje visi včasih [na eni sami niti«, rekel je še Kadulep, ko je svojo povest skončal; »če bi stalo tam, kjer ste me vjeli, kako drevó, jaz bi ne bil več med živimi. In tudi pozneje bi bilo po meni, ko bi ne bila prišla ta deklica, preganjana od ljutih Turkov. V resnici, Ljudmila, danes ste vi meni življenje rešili, in tako ste mi povrnili to, kar sem jaz vam storil.«

Šesto poglavje.

† Minulo je nekaj let. Ustaja je trpela več mučnih let, pa za Grke ni imela povoljnega uspeha, zlate svobode si niso še priborili, krutega Turka niso še pregnali. Benetke so na enkrat svojo pomoč odtegnile; Rusi so sicer en čas pomagali; pozneje pa so na enkrat vse popustili in ubogi ustaši so bili lastni bēdi prepuščeni, brez streliva, brez živeža in drugih potrebnih reči, ki se dobé pač za denar, kterega pa uporniki niso imeli. Ko je Rus odjenjal in so ustaši oslabljeni potegnili se bolj v goré nazaj, začel je Turek po dolinah grozno gospodariti. Vse je požgal in pomoril. Turkom so se pridružili še roparji iz Albanije in Epira, ki so na svoje roke plenili po celi

grški deželi. Počenjali so take reči, da se je dežela celo že turškemu sultanu zasmilila, tako da je poslal generala Hasana Beja v Grecijo z veliko vojaško močjo; in ta je roparje pregnal, ter stari red nazaj postavil, kakor je bilo pred ustajo. To se je zgodilo leta 1779.

Kolikor tudi pa so ustaši trpeli, vendar se gorjanci še niso podali. Prišlo je še do mnogih krvavih bitek, pri katerih je zgubil še marsikter Turk svojo glavo.

Med tistimi, ki se niso hoteli še podati, bila sta tudi Renat in Remec. Nju sovražtvo do Turkov se ni dalo pogasiti. Renat je bil še posebno zato tako razkačen na Turke, ker so mu vzeli celo premoženje in vmorili še edinega otroka, kakor je on mislil, ker ni vedel, da je Minica še živa. Tudi Klavdija je Turke sovražila iz cele duše, vendar je pogosto tolažbe iskala tudi pri Bogu in v molitvi.

V tistih hribih, kjer je Klavdija živela s svojim možem, se nikdar ni nič slišalo o Ljudmili in o Minici. Ljudmila je bila med tem časom vzela Kadulepa za moža, kateri se je dal krstiti in je h krščanski veri prestopil. Kadulep je bil ves čas med ustajniki in se je s Turki tako hrabro boril, da so ga kristijani naredili za poveljnika ene usta-

ške čete. Grki so imeli do njega veliko zaupanje. Ko je pa le kazalo, da ustaši nič ne opravijo, ker se je Kadulep boril v bolj odprtem kraju, kjer ga niso toliko branile skale in strmine, spoznal je, da proti turški presili nič ne opravi, dokler od družega kralja ne pride pomoč, zato je za en čas orožje odložil, dal si je drugo ime, in preselil se je čez morje v Azijo, kjer si je kupil hišico in nekaj njiv, in tam sta z Ljudmilo živela v lepi slogi in zastopnosti.

Na enkrat se sliši novica, da sta avstrijski in rusovski cesar napovedala Turku vojsko. To je bilo pod cesarjem Jožefom. Grki so dobili novo upanje, in vnovič so se začeli ustaši zbirati po hribih. Kadulep je popustil svoj prijazni dom ter se s svojo ženo pripeljal v Majno. Ustaši so ga že čakali in z odprtimi rokami sprejeli. Zbral je nekaj pogumnih mož okoli sebe in kmalo je postal strah za Turke. Ker so ga Turki poznali, da je to Kadulep, njih krvi in vere zatajevalec in odpadnik, zato so ga tem bolj črtili in mu skušali priti do živega. On pa je tudi vedel, da ga nič dobrega ne čaka, če Turkom v pest pride, zato se je branil toliko bolj srdito in ognjevit.

V neki noči so videli na enkrat velik požar proti zapadni strani.

Gorel je gojzd; čulo se je od tam gosto streljanje. Prišlo je tam do ljutega boja med Turki in Grki. Turkov je bilo več in Grki so se morali umakniti, zapustivši mnogo mrtvih in ranjenih v rokah krvoločnih zmagovalcev. Med bežečimi Grki bil je tudi Kadulep. On jih je peljal po strmi stezi do neke skrite jame, kjer so bili varni in so si zamogli odpočiti od trdega boja, ter si tudi rane zavezati, kdor je katero imel. Bilo jih je kakih štirideset.

Ravno je jutranja zarija z rudečim trakom robila izhodne gore, ko je Mustafa, paša Spire in Kalavrite na čelu turške čete, obstoječe iz Arnavtov (Albancev) in turških vojakov, lezel nakviško v hribe. Njegovo obličje je bilo zarudelo od jeze. Zvedel je namreč, da se je Renat vnovič vzdignil zoper turško oblast, in tega človeka v pest dobiti, ki je že enkrat njega in osem vojakov tako sramotno v beg zapodil s pomočjo ene same ženske (tega mu paša ni mogel pozabiti), tega Renata vjeti in do smrti mučiti, to je Mustafo gnalo v hribe s tolikim spremstvom.

»Živ ali mrtev mora pasti v moje roké«, govoril je paša, »in če bi ga moral tri dni iskati po tem skalovji!« To rekši spodbode

svojega konja in dirja naprej, Turki in Arbanasi pa za njim.

V tem je stopala po strmi poti s hriba doli tropa ciganov. Bila je Pomela s svojimi tovariši. Bili so ti ljudje v Rumeliji, Albaniji, Rumuniji in Srbiji, slednjič so se vnovič priklatili v deželo grško. Poleg Pomele je hodilo šestnajstletno dekle, uzor krasote in priljudnosti. Plemenit obraz in snežnobela koža sta pričala, da ta otrok ni ciganske rodovine. Vsak prijatelj življenja in narave se je z veseljem ozrl v to toliko zapuščeno in vendar toliko lepó izraščeno stvar. Podobna je bila cveticam na polji, katerim nihče ne priliva, pa se vendar razcveté v najlepši krasoti.

To je bila Minica, imenovali so jo med cigani — Viardo. Jahala je lepo osedlano mulo, bila je še dosti čedno oblečena, in videti je bilo, da je Pomela res skrbela za tega najdenega otroka. Pa ta ljubezen do Minice ali Viarde ni bila prav zastonj; ona je ciganski tropi marsikak groš pridobila, ker je znala toliko lepo peti, plesati in z ljudmi prijazno občevati; marsikdo je cigane gostoljubno sprejel samo zavolj lepe in prijazne — Viarde ali Minice. Pomela je vedela, koliko Viarda koristi celi družbi, zato jo je v visoki časti imela in zmirom zanjo skrbela.

Če je le mogla, obvarovala je Viardo vsake težave.

Ko je paša Mustafa cigane zagledal, je nad njimi zakričal: »Hej, če se ne motim, so to tisti cigani, ki sem jih že pred leti tukaj videl! Čujte cigani, ali niste videli, kje so tisti hudobneži, ki se zoper nas puntajo? Vi ste jih gotovo videli! Saj so v tem kraji. Odgovorite brez ovinkov! Če ne, pustim vas vse pomoriti!«

»Po kom prašate, žlahtni gospod?« reče Pomela, »mi nismo na svojem potu nikogar srečali.«

»Ha, ti grda copernica!« zavpije paša in stisne pest, »ti se boš meni lagala? Vse hočeš vedeti, tukaj pa ne veš odgovora! Vi ste jih videli! Zakaj ustajnikov ne izdaš? Gotovo si od njih podkupljena!«

»Saj sem ti že enkrat pot pokazala, ko si begunce lovil«, reče starka; »zakaj bi tega danes ne storila? Pa povem ti, nikamor se danes ne spuščaj! Na čelu imaš rudečo marogo; ta pomeni nesrečo!«

»To pomeni tvojo nesrečo!« zavpije paša in ukaže svojim ljudem, naj cigane pobijejo in posekajo.

Albanci in Turki planejo po ciganih in jamejo po njih mahati s sabljami, čisto po

nedolžnem, ker cigani res niso videli nobenih ustašev ta dan.

Cigani so zbežali na vse strani, kolikor so jih noge nesle. Nekteri so bili od Turkov pobiti, drugim so zopet pomagale hitre pete, da so ušli čez prepade in strmine. Pomela je vlekla Viardo (Minico) za seboj po ozki stezi v sotesko, kjer je vedela za skrito jamo. Med tekom zadela je ciganka z ного na puško, katero je med begom zgubil Mulo, tisti cigan, ki je nekdanj orla vstrelil, da je na Mustafo doli padel. »Vzemiva puško seboj«, reče starka in puško pobere. Da je Mulo puško zgubil, to je dobro znamenje, ker on je že vprvič s to puško onesnažil pašo, ko je orla vstrelil.« Bežali sta potem v tisto jamo.

Pa Turki so ji že zapazili. »Alo! za njima!« vpije paša. »Lesici sta se skrili v jamo; priženite ji k meni doli, da ji obe postrelim ali prederem z mečem, kakor bi bili dve srni.« Na to je paša sam v svoji krvoločnosti sklenil, slediti cigankama, in podal se je na tisto ozko stezo, po kateri se je prišlo do jame, kjer sta bili ženski skriti. Kakor maček se je bližal zavetju in ženski sta strepetali strahu. Minica je stala od spred, Pomela pa za njo.

»Ko bi jaz spredaj stala«, reče Pomela, »jaz bi trinoga kar vstrelila in to pošast iz sveta spravila. — Pa saj to tudi ti lahko storiš. Na, vzemi puško, nabasana je, kar pomeri nanj in sproži! Na, tako! — zdaj pomeri! tako! sproži! — Stara Pomela ti priseže, da ga boš zadela!«

Uboga Minica ni imela še orožja v rokah, pa v smrtni nevarnosti se najslabša žival brani z vsemi močmi. Nevarnost jej dá nenavaden pogum, trdno roko. Minica pomeri in sproži, — in krvoločni paša se zvali na tla!

Minica skoči iz jame, Pomela za njo.

»Dobro je šlo!« reče Pomela; »ti hudobnež si enkrat tega dekleta v globočino telebil, da bi ga umoril in zdaj si sam smrt našel ravno po njenej roki. Jaz sem te svarila, pa v zahvalo si nas hotel vse pomoriti in nas lovil, kakor divjačino. Pogini, okrutnik! Vzemi plačilo za svoje hudobije!«

Paša se dvigne še enkrat po konci in hoče nekaj povedati. Pa kri se mu vdere iz ust in mu besedo zaduši. On pade znak nazaj in izdihne svojo črno dušo.

Tukaj muditi se, ni bilo varno za ženski. Albanci so strel slišali, začeli so v hrib plezati in obrnili so se proti kraju, od koder se je strel čul. Videli so Pomelo in Minico iz

jame bežati. Ko pa pridejo do mrtvega trupla svojega gospodarja, postali so vsi divji. Zakadé se za bežečima ženskama. Pomelo je zadela svinčena kroglja iz turške dvocevke in zvalila se je na tla. Minica pogleda vsa preplašena okoli sebe. Njeni preganjalci so bili le še petdeset korakov oddaljeni, — tudi za njo ni bilo videti rešitve.

Deklica steče brzih nog naprej in pride do zatišja, kjer najde stoječi dve četi oboroženih Grkov. Ko za deklico dirjajoči Albanci pridejo tem Grkom pred oči, sprejmejo jih ti z groznim streljanjem. Nekaj Albancev pade, drugi zbežé.

Grki pa za njimi. Ko jih dojdejo, pričelo se je strašno klanje. Albancem so prišli na pomoč še oni Turki, ki so prej spodaj nanje čakali. Boj je trajal na blizo eno uro; padlo jih je mnogo na obeh straneh. Slednjič pa so kristijani vendar zmagali, posebno za to, ker so imeli dva izvrstna vodnika, Turki pa so bili po smrti Mustafovi brez pravega poveljnika in se niso vedeli prav obnašati. Kar je Turkov še ostalo, zbežali so na vzdol proti dolini; grške kroglje so še en čas brenčale za njimi. Ko je bil boj končan, pogledali so Grki okoli sebe, obvezali svoje ranjence, in zagledali so tudi Minico, ki je pri umirajoči ciganki klečala.

»Pomagajte mi vi možje«, ogovori Minica grške vojake, »tukaj leži na smrt ranjena moja varúhinja in mati.«

»Kdo si ti?« praša Minico lep velik mož, ki je bil poglavar ustašev.

»Kličejo me za Viardo«, reče deklica, »ta žena, ki tù leži, bila je dolgo let moja edina prijateljica.«

Poglavar pogleda ranjeno ciganko v obraz in reče: »Če se ne motim, to žensko sem že enkrat videl; pa mora že dolgo od tega biti.«

»Res je«, reče ciganka in odprè oči, »bilo je pred Navarinom. Tvoji ženi sem nekaj iz roke brala in tudi oni drugi ženi, — glej, to je, — tukaj je njena hči! — Jaz moram umreti, čemu bom tajila, to je —«

Okoli stoječi se začudijo.

»Povej, kar imaš na srcu!« reče poveljnik; »to dekle ni cigansk otrok? Kako pride v vaše roke?«

Ciganka si oddahne. Težko jej je bilo, skrivnost razodeti. »Paša Spirski«, začela je slednjič šepetati, »paša, ki je danes poginil — tam — od roke tega otroka, — paša jo je pred leti vrgel v prepad — jaz pobrala — starše ti poznaš, — tvoj prijatelj —«

»Renatova hči?« praša Grk začuden; »ženska, kaj praviš, kako moreš to dokazati?«

»Zlat križ na prsih — poglejte Viardo — zlat križ, — jaz našla — pustila —«
 »sepeče ciganka z veliko težavo in zopet zaniži.

»Kaj Renatova hči je to?« prša začudeno Grk, ki je do zdaj mirno poslušal ves razgovor.

»Ali ga poznate? Ali je še živa?«

»On in ona sta še živa«, odvrne nagovorjeni Grk.

»Čudno, prečudno!« reče drugi; »zdi se mi, da tudi vas poznam. Vi ste Remec iz Spire?«

»Taka je!« reče Remec, ker to je bil poveljnik te ustaške čete. Oni, ki ga je izpraševal, pa se je dal za Kadulepa spoznati. On je bil poveljnik druge čete, ker ste bili v tem boju, kakor smo že omenili, dve četi ustašev; čudno je le, da se poveljnika obeh čet nista prej spoznala, akoravno ste šli obe četi skupno v ogenj. To pa je prišlo od tod, ker obe četi niste bili še dolgo skupaj.

Kadulep se je prej vojskoval v dolini. Ko je pa Mustafa s preveliko močjo na njega pritiskal, umaknil se je tudi Kadulep s svojimi ljudmi bolj v hribe in tukaj je z Remčevo četo vkup prišel. Tako je paša, ko je Renata iskal, Kadulepu in Remcu v

roke prišel, njegova vojska je bila pobita in razkropljena, trinog sam pa je smrt prejel iz rok nedolžne deklice, katero je pred kakimi dvanajstimi leti v globočino vrgel, da bi jo pogubil. Tako ga je dohitelo maščevanje!

Oba poveljnika sta si povedala še to in to, kar ju zmoti v pogovoru glasen jok Minice. Stara ciganka je bila za vselej svoje oči zatisnila.

Minica jej stisne mrzlo roko in jej gleda objokana v steklene oči.

»Pojdi z nami«, reče jej Remec, »mi te bomo peljali k tvoji pravi materi in k tvojemu očetu, ki že dolgo žalujeta po tebi.«

Molčeča gre Minica z možmi čez gorovje, v spominu na dogodke današnjega dne jej utriplje in trepeče srce.

Po dolgem potovanju so došli v tabor Renatov, ki se je bil ravno vrnil iz male praske s Turki, ktere je v beg zapodil.

Remec je Renata in njegovo ženo počasi pripravil na srečno novico, na snidenje s hčerjo, ki sta jo že med mrtve štela. Povedal je potem vse, kaj se je zgodilo in kaj je povedala umirajoča ciganka. Tudi na tisti zlati križ ni pozabil. Našli so ga res na prsih Minice in Klavdija ga je takoj spoznala.

Solznih oči je objela svojo hčer. Veselje staršev se ne dá popisati.

Potem je pa še Kadulep šel po svojo ženo Ljudmilo, ki je svoji sestri vesela v naročje prihitela. Zahajajoče solnce še ni videlo kmalo lepšega prizora. Visoko v gorah, kjer biva svoboda in kamor ni segla kruta turška oblast, ker so svobodo in sveti križ čuvali hrabri možaki, tukaj so danes v sredi krvi potokov in vojskine nesreče praznovali lep dan srečnega snidenja po toliko bridki ločitvi, po tolikih udarcih nemile osode, po tolikih prestanih nevarnostih.

Nesrečnemu narodu grškemu pa tačas še ni prisijalo solnce svobode. Vzdignili so se večkrat zoper turško nasilstvo, pa premajhna je bila moč malega naroda; vselej so Turki z ognjem in mečem zadušili napore svobodoljubnih móž in deželo v nove verige uklenili. Še le v začetku tega stoletja je s pomočjo velike Rusije stresel grški narod raz sebe težki jarem turški. Vrli Remec je kot siv starček udeležil se še tega zadnjega boja in videl vzhajati solnce svobode. Med prvimi borilci sta bila njegova dva sinova Ciril in Metod, pa sin Kadulepa in Ljudmile, hrabri Aleksander Kadulep, slavnoznan med domobranci skalovite Moreje.

Še le mi smo doživeli, kako je prisijala boljša dôba tudi Bolgarom po veliki turški vojski v letih 1875 do 1878. Zdaj je turška moč zdrobljena in iz njenih razvalin poganjajo kviško drevesca mladih in krepkih slovanskih državic : Srbije, Črnegore, Rumelije in Bolgarije.

